

भापा जिल्लाका कक्षा ९ मा अध्ययनरत राजवंशीभाषी
विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको शब्द उच्चारणमा
गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली भाषा शिक्षा विभाग
एम.एड. दोस्रो वर्षको नेपा.शि. ५९८ आठौं पत्रको
प्रयोजनका लागि
प्रस्तुत

शोधपत्र

प्रस्तुतकर्ता

भवानीप्रसाद दाहाल
सि.नं. २८०३८७
त्रि.वि.दर्ता नं.१५९४६-९४
नेपाली शिक्षा विभाग शिक्षाशास्त्र सङ्काय
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर
२०६३

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

शिक्षाशास्त्र सङ्काय

नेपाली शिक्षा विभाग

सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली विषयको स्नातकोत्तर नेपा.शि.५९८ को शोधपत्रको निमित्त श्री भवानीप्रसाद दाहालले भूपा जिल्लाका कक्षा ९ मा अध्ययनरत राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको शब्द उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । यस शोधकार्यबाट म पुर्ण सन्तुष्ट छु र यसको अन्तिम मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

.....
सह प्रा. महेश्वर न्यौपाने
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षाशास्त्र सङ्काय
नेपाली शिक्षा विभाग
कीर्तिपुर , काठमाडौं
नेपाल ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
शिक्षाशास्त्र सङ्काय
नेपाली शिक्षा विभाग

स्वीकृति पत्र

श्री भवानीप्रसाद दाहालले त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह नेपा. शि. ५९८ को शोधपत्रको निमित्त “भापा जिल्लाका कक्षा ९ का राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको शब्द उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन” विषयक शोधपत्र उक्त तहको उपाधिका लागि उपयुक्त ठहरिएकाले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

शोध मूल्याङ्कन समिति

विभागीय प्रमुख :

वाह्य परीक्षक :

शोध निर्देशक :

विशेषज्ञ :

मिति :

कृतज्ञता ज्ञापन

भापा जिल्लामा कक्षा-९ मा अध्ययन गर्ने राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूले लेखन अभिव्यक्तिमा गर्ने त्रुटिहरू विभिन्न समस्या क्षेत्रहरूसँग सम्बद्ध छन् । शुद्ध र स्पष्ट भाषिक सीपका लागि प्रत्येक समस्या क्षेत्रका त्रुटिहरूको विस्तृत अध्ययन आवश्यक देखिन्छ । प्रस्तुत शोधपत्रको छोटो अध्ययनले निश्चित क्षेत्रका त्रुटिहरूलाई मात्र समेट्न सकेको छ, तापनि भविष्यमा हुने यस सम्बन्धी अध्ययनका लागि केही रूपमा भएपनि सहयोगी बनोस् भन्ने आशा लिएको छु ।

प्रस्तुत शोधपत्रको तयारीका क्रममा सुरुदेखि अन्त्यसम्ममा सबैपक्षलाई समेट्दै, सुभाष सल्लाह र आफ्नो अनेकौं व्यस्तताका बावजूद पनि शोधपत्रको शीर्षक चयन गर्नेदेखि लिएर सामग्री सङ्कलन गर्न र यस शोधपत्रको रूपरेखा तयार पारी त्यसलाई परिमार्जित र परिष्कृत तुल्याई अन्तिम रूप दिन अमूल्य सरसल्लाह र कुशल निर्देशन दिनु हुने आदरणीय गुरु सह प्रा. महेश्वर न्यौपाने ज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु ।

शोधकार्यका सिलसिलामा सामग्री संकलन र विश्लेषणमा आवश्यक सहयोग पु-याई सुभाष, प्रेरणा प्रदान गर्नु हुने प्रा. डा.केदारप्रसाद शर्माज्यू, प्रा.डा. रामचन्द्र लम्सालज्यू, भोजराज ढुंगेलज्यू, राजेन्द्र पौडेलज्यू र पारसमणी भण्डारीज्यू प्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । मलाई हरतरहले पढन अभिप्रेरित गरी यस अवस्थामा पु-याउनुहुने मेरा बुबा आमा प्रति सदा ऋणी छु । त्यस्तै शोधपत्र लेखनका लागि सामग्री संकलनमा अभिरूची देखाई लेख्ने प्रेरणा दिने गुरु श्री घनश्याम काफ्लेज्यू प्रति आभार प्रकट गर्दछु । सामग्री सङ्कलनमा कक्षा कोठा र विद्यार्थी उपलब्ध गराई सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्ण सहयोगी विद्यालयका प्रधानाध्यापक तथा शिक्षक मित्रहरूलाई साथै राजवंशी भाषासँग सम्बन्धित विविध जानकारी तथा पुस्तक खोजी कार्यमा सहयोग गर्ने सीताराम राजवंशीलाई यस अवसरमा नसम्भिरहन सकिदैन । त्यस्तै लगनशील भएर सतर्कताका साथ शोधपत्रको टुङ्गन गर्न सहयोग गर्नु हुने मित्र हुमनाथ सुवेदी, जगमोहन राय र श्रृना अर्याल धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ ।

अन्त्यमा, प्रस्तुत शोधपत्रको उचित मूल्याङ्कनका लागि श्रीमान् विभागीय प्रमुख, नेपाली शिक्षा शिक्षण विभागमा पेश गर्दछु ।

शोधार्थी
भवानीप्रसाद दाहाल
जुरोपानी-९ भापा

विषय सूची

अध्याय एक : शोध परिचय

१.१	शोधशीर्षक	८
१.२	शोधको प्रयोजन	८
१.३	समस्या कथन	८
१.४	अध्ययनको उद्देश्य	१०
१.५	अध्ययनको औचित्य	१०
१.६	शोधको सीमा	१२
१.७	शोधविधि एवम् प्रक्रिया	१२
१.७.१	क्षेत्रीय अध्ययन विधि	१२
१.७.२	वर्गीकरण विधि	१२
१.७.३	विश्लेषण विधि	१३
१.८	पूर्वकार्यको समीक्षा	१३
१.९	शोधको रूपरेखा	१८

अध्याय दुई : त्रुटिविश्लेषणको सैद्धान्तिक चर्चा

२.१	परिचय	२०
२.२	त्रुटिविश्लेषणको महत्व	२०
२.३	त्रुटिको वर्गीकरण	२१
२.३.१	उच्चारणगत त्रुटिहरू	२१
२.३.२	लिपिजनित र वर्णविन्यासगत त्रुटिहरू	२२
२.३.३	रूपगत त्रुटिहरू	२२
२.३.४	पदावलीगत त्रुटिहरू	२२
२.३.५	वाक्यगत त्रुटिहरू	२२
२.३.६	अर्थगत त्रुटिहरू	२३
२.३.७	सङ्ग्रहणगत त्रुटिहरू	२३
२.४	सिकाइ प्रक्रियागत त्रुटिहरू	२३
२.४.१	अपूर्ण सिकाइगत त्रुटिहरू	२३
२.४.२	अति सामान्यीकरणजनित त्रुटिहरू	२३
२.४.३	सरलीकरणगत त्रुटिहरू	२३
२.५	स्रोतगत त्रुटिहरू	२४
२.६	स्वरूपगत त्रुटिहरू	२४
२.७	जटिलतागत त्रुटिहरू	२४

२.८	त्रुटिविश्लेषण प्रक्रिया	२४
२.९	सारांश	२५

अध्याय तीन : शब्दोच्चारणसम्बन्धी त्रुटिको अध्ययन

३.१	ब र व शब्दहरूको उच्चारण	२६
३.२	क्ष र छ / छे वर्ग भएका शब्दहरूको उच्चारण	२७
३.३	ट वर्ग र त वर्गका शब्दहरूको उच्चारण	२८
३.४	ऋ र रि शब्दहरूको उच्चारण	२९
३.५	य र ए शब्दहरूको उच्चारण	३०
३.६	अ र आ बाट निर्मित शब्दहरूको उच्चारण	३१
३.७	ष , श , स शब्दहरूको उच्चारण	३२
३.८	हलन्त र अजन्त उच्चारण	३३
३.९	अनुस्वार र चन्द्रविन्दुको उच्चारण	३४
३.१०	रकार र रेफ निहित शब्दहरूको उच्चारण	३५
३.११	ग्यँ र ज्ञ शब्दहरूको उच्चारण	३६
३.१२	प्राणत्वसम्बन्धी उच्चारण (अल्पप्राण – महाप्राण)	३६
३.१३	घोषत्वसम्बन्धी उच्चारण (सघोष र अघोष)	३७
३.१४	विविध शब्दहरूको उच्चारण	३८
३.१५	सारांश	३८

अध्याय चार : नियोजित संवाद र स्वतन्त्र संवादको उच्चारण विश्लेषण

४.१	नियोजित संवाद	४०
४.२	स्वतन्त्र संवाद	४२
४.२.१	सङ्गतिसम्बन्धी उच्चारण	४२
४.२.२	सुरसम्बन्धी उच्चारण	४३
४.२.३	बलाघातसम्बन्धी उच्चारण	४३
४.२.४	शब्द छनोट र पदक्रमसम्बन्धी त्रुटि	४४

अध्याय ५ : निष्कर्ष - सुभावाव

५.१	निष्कर्ष	४५
५.२	वर्णोच्चारणसम्बन्धी निष्कर्ष	४५
५.३	नियोजित संवाद उच्चारणसम्बन्धी निष्कर्ष	४६
५.४	स्वतन्त्र संवाद उच्चारणसम्बन्धी निष्कर्ष	४६
५.५	सुभावाव	४७
५.६	थप अध्ययन हुन सक्ने शीर्षकहरू	४९
५.७	सन्दर्भग्रन्थ-सूची	५०

परिशिष्ट

परिशिष्ट : क .	५२
नियोजित संवाद	
परिशिष्ट : ख	५३
स्वतन्त्र संवाद	
परिशिष्ट : ग	५३
वर्णोच्चारणका लागि उपयोग गरिएका शब्दहरू	
परिशिष्ट : घ	५५
सहभागी विद्यालयहरू ।	

अध्याय - एक

१.१ शोधशीर्षक

प्रस्तुत शोधपत्रको शीर्षक 'भापा जिल्लाका कक्षा ९ मा अध्ययनरत राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको शब्द उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन' रहेको छ ।

१.२ शोधको प्रयोजन

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्रसङ्काय नेपाली शिक्षा विभागअन्तर्गत एम.एड.दोस्रोवर्षको नेपा.शि. ५९८ आठौँपत्र (ऐच्छिक) को आवश्यकता पूर्तिका लागि तयार पारिएको हो ।

१.३ समस्याकथन

भाषा विचार विनिमयको एक सशक्त माध्यम हो । भाषाले नै मानवलाई अरू प्राणीभन्दा भिन्न तुल्याएको हो । त्यसैले भाषा मानव जीवनको एउटा महत्वपूर्ण पक्ष हो । भाषा जीवित हुन्छ र समय काल , परिस्थिति अनुसार यसमा परिवर्तन हुदै जान्छ । भाषाले नै मानव सँस्कृति, धर्म, भेषभुषा, परम्परा र जनभावना आदि राष्ट्रिय विषयलाई समेटन सक्दछ ।

नेपाली भाषा नेपालको राष्ट्रभाषा हो । नेपाली भाषा नै मुलुकभित्र र बाहिर समेत सम्पर्क भाषाको रूपमा प्रयोग हुदैआएको छ । बहुसङ्ख्यक नेपालीहरूको मातृभाषा , कार्यालयीय भाषा , संचार माध्यमको भाषा , पत्रकारिता एवम् शिक्षण माध्यमको भाषासमेत नेपाली भाषा नै भएकाले यसको प्रयोगमा शुद्धता र स्तरीयता हुनु आवश्यक हुन्छ । नेपाली भाषा नेपालको सबैभन्दा प्रतिष्ठित भाषा भएकाले यसको प्रतिष्ठालाई अझ उचो राख्न यसका विविध पक्षहरूको अध्ययन हुनु आवश्यक छ । राजवंशी भाषा नेपालका राष्ट्रिय भाषाहरूमध्ये एक हो । यो नेपालको भापा र मोरङ लगायत अन्य केही तराई क्षेत्रमा बस्ने 'राजवंशी' जातिहरूको मातृभाषा हो । राजवंशी भाषीहरू नेपालका अल्पसंख्यक जातिहरू मध्ये एक हुन । भौगोलिक कठिनाइ, भाषिकद्वीप आदिका कारण आपसी आदानप्रदानको अभावले विभिन्न क्षेत्रमा बोलिने राजवंशी भाषामा समेत कतिपय विविधता पाइन्छ । किनभने यी जातिहरू भारतका पश्चिमवंगाल ,बिहार र नेपालका भापा , मोरङ जिल्ला लगायत केही तराई क्षेत्रमा बसोबास गर्दछन् । बहुभाषिक देश भएकाले यहाँका ४८.६१ प्रतिशतले मात्र नेपाली भाषालाई मातृभाषाको रूपमा स्वीकार गरेका छन् भने बाँकी ५१.३९ प्रतिशतले

अन्यभाषा बोल्छन् । त्यसमा पनि ०.४६ प्रतिशत अर्थात ८५५५८ जनाले मात्र राजवंशी भाषालाई मातृभाषाका रूपमा बोल्ने गरेका छन् (तथ्याङ्क विभाग २०४८) ।

भाषा शिक्षणका लागि त्रुटिविश्लेषण एक नवीन पद्धति मानिन्छ । भाषा सिकाइ कठिन कार्य भएकाले जुनसुकै भाषा पनि एकैचोटि सजिलैसित सिक्न र सिकाउन सम्भव छैन । नेपालका ४८.६१% जनताले बोल्ने नेपाली भाषा नेपालको राष्ट्रभाषा भएर पनि यसका केही जटिल पक्षहरूको अध्ययन गरी नेपालको बहुजाति र बहुभाषी समुदायले समेत सजिलैसँग ग्रहण गर्न सक्ने तुल्याउनु आजको आवश्यकता हो । भाषाको उच्चारण,शब्दनिर्माण र वाक्य गठन प्रक्रियाहरू नबुझेर विभिन्न क्षेत्रमा प्रयुक्त र स्तर सुहाउँदो भाषाका पाठ्यसामग्रीको समुचित प्रयोग गर्न गाह्रो पर्दछ । त्यसैले भाषा सिक्दा जो कोहीले पनि धेरै थोरै रूपमा त्रुटि गर्दछन् । भाषाविज्ञानको वर्तमान खोजअनुसार भाषा सिक्दा गरिने त्रुटिलाई स्वाभाविक प्रक्रियाको रूपमा स्वीकारिन्छ तर पनि त्रुटिको प्रवृत्तिमा भने फरकपन पाउन सकिन्छ । पहिलो भाषाका रूपमा सिकिरहेकाहरूले गर्ने त्रुटि र दोस्रो भाषाको रूपमा सिकिरहेकाहरूले गर्ने त्रुटिमा प्रशस्त भिन्नताहरू देखिने गरेका छन् । पहिलो भाषाको तुलनामा दोस्रोभाषा सिकाइमा बढी त्रुटिहरू पाइन्छन् नै तर नेपाली मातृभाषीहरूबाट पनि व्यवहारिक त्रुटिहरू भइरहेको पाइन्छ । भाषामा स्तरीयता कायम गर्नका लागि भाषा त्रुटिविहीन र शुद्ध हुनुपर्दछ । त्यसैले पनि त्रुटिविश्लेषणको आवश्यकता देखिन्छ । त्रुटिले भाषा सिक्ने र सिकाउने तरिकाको ज्ञान दिन्छ । त्रुटिविश्लेषण भाषा शिक्षणमा प्रस्तावित,निराकरणात्मक र संज्ञानात्मक विधिहरूसँग निकट रहेको देखिन्छ । त्रुटिविश्लेषण शिक्षार्थी केन्द्रित रहेको छ ।

नेपाल सरकारले विभिन्न जाति, जनजातिहरूको लागि भनेर विभिन्न कार्यक्रमहरू ल्याउने गरेको छ । प्राथमिक स्तर सम्म मातृभाषामा शिक्षा दिने नीति पनि नेपाल सरकारले लिएको छ । विद्यालयहरू खुल्ने क्रम तीव्र नै छ । उचित शिक्षा दिलाउनका लागि अभिभावकले छोराछोरीहरू विद्यालय पठाइ नै राखेका छन् तरपनि भाषा जिल्लाका पुराना बासिन्दाका रूपमा चिनिने राजवंशी जातिका मानिसहरू हालसम्म कार्यालयमा निम्न सङ्ख्यामा मात्र कार्यरत देखिन्छन् । यस जिल्लाका जातिको उत्थानमा विभिन्न चेतनामूलक कार्यक्रमहरू ल्याएता पनि परम्परागत कुसंस्कारका कारणले यिनीहरूको जीवनस्तर त्यति माथि उठन सकेको देखिदैन । उनीहरू उच्चशिक्षाको स्तरमा पुग्न सकिरहेका छैनन् जसको कारण पनि यस जातिका विद्यार्थीहरूलाई तल्लोतहबाट नै विशेष ध्यान दिई स्तर उकास्नतर्फ विशेष पाइला चाल्नुपर्ने आवश्यकता टाँकारो रूपमा देखिन्छ । यस जातिका विद्यार्थीहरू असफल हुनाका कारणहरूमध्ये नेपाली भाषा प्रतिको कमजोरी पनि प्रमुख रूपमा आँकिएको छ । राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूलाई अन्य विषयमा दक्षता वृद्धिगर्नको लागि पनि नेपाली भाषाको राम्रो ज्ञान हुनु अपरिहार्य छ, जसका लागि उनीहरूका समस्यापूर्ण क्षेत्रको पहिचान गरी समाधानका लागि उपयुक्त उपायहरूको खोजी हुनु आवश्यक छ ।

नेपाली भाषा र राजवंशी भाषाको उच्चारण व्यवस्था तथा वाक्य गठन अन्तर्गतका व्यवस्थामा विविध अन्तर हुने हुनाले राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूलाई नेपाली भाषाको वाक्यगठनगत विभिन्न समस्याहरू देखापरेका छन् । हुन त भाषिक त्रुटिहरू देखिनुमा स्रोत भाषा एकमात्र जिम्मेवार पक्ष होइन, त्यस्ता त्रुटिहरू देखिनुमा अन्य

भाषेत्तर तत्वहरू पनि सम्मिलित हुन्छन् तर स्रोत भाषाबाट प्रभावित त्रुटिहरूलाई सच्याउन भने व्यतिरेकको आधारमा उपयुक्त विधि तथा सामग्रीको उचित प्रयोगका साथै समुचित अभ्यासद्वारा भाषा शिक्षण गराउनतर्फ सम्बन्धित क्षेत्रलाई अग्रसर गराउन पनि आवश्यक छ । त्यसै प्रसङ्गमा प्रस्तुत शोधपत्र नेपाली भाषाको स्तरीय उच्चारणगत समस्या पहिचान गर्नमा केही मात्रामा भए पनि सहयोगी हुनेछ भन्ने अपेक्षा गरिएको छ ।

१.४ अध्ययनको उद्देश्य

प्रस्तुत शोधपत्रका उद्देश्यहरू निम्नलिखित छन् :-

- क. राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको शब्दोच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरू पत्ता लगाउनु ,
- ख. राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको प्रकृतिगत अध्ययन तथा विश्लेषण गर्नु ,र
- ग. प्राप्त निष्कर्षका आधारमा शिक्षण सिकाइसम्बन्धी सुझावहरू प्रस्तुत गर्नु ।

१.५ अध्ययनको औचित्य

नेपाली नेपालको राष्ट्रभाषा हो । नेपाली भाषा नै सम्पर्कको भाषा, बहुसङ्ख्यक नेपालीको मातृभाषा, कार्यालयीय भाषा र शिक्षणको भाषा भएकाले नेपाली भाषाको प्रयोगमा शुद्धता हुनु आजको प्रमुख आवश्यकता हो । यस क्रममा भाषाको शुद्धता तथा त्रुटिविहिन भाषिक प्रयोगका लागि विशेष ध्यान दिनु आवश्यक देखिन्छ । यस परिस्थितिमा विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन विश्लेषण गरेर त्रुटिको निराकरणका लागि उपायहरू अपनाउन सकिन्छ । भाषाको माध्यमद्वारा नै विभिन्न अनुभव तथा ज्ञान र क्षमताहरू प्राप्त हुन्छन् । त्यसैले भाषा शिक्षणका क्रममा के कस्ता उपायहरू अपनाएको खण्डमा विद्यार्थीहरूमा त्रुटिको मात्रा कम गर्दै लैजान र शुद्ध स्पष्ट एवम् भाषाको प्रयोगमा पूर्णता दिलाउनतर्फ उन्मुख गर्न सकिन्छ भन्ने कुराको जानकारीका लागि प्रथमतः विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिको व्यापक अध्ययन हुनु आवश्यक हुन्छ ।

कुनै पनि समस्याको निराकरणका लागि समस्याका तत्वहरू फेला पार्नु पर्दछ । त्यस्तै भाषामा त्रुटि निराकरणका लागि त्रुटिका तत्वहरू फेला पार्नु सक्नुपर्दछ । जबसम्म त्रुटिका तत्वहरू फेला पर्दैनन् । तबसम्म तिनबाट हुनसक्ने परिणामको निराकरण गर्न सकिदैन । त्रुटि विद्यार्थीको कमजोरी मात्र नभई सिकाइको प्रक्रिया एवम् आधार पनि हो । विभिन्न जातिगत समुदायका मातृभाषाहरूमध्ये नेपाली भाषाको सामाजिक र अन्तरराष्ट्रिय भूमिका समेत उच्च रहेको कारण नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाको रूपमा सिक्न चाहने विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या पनि बढ्दो क्रममा रहेको छ । यसकारण विद्यार्थीहरूको नेपाली भाषाको स्तरीय उच्चारणमा ख्याल गर्नु आवश्यक हुन आउँछ । भाषाका शब्दहरूमा उच्चारण गर्दा कहाँ र कसरी त्रुटि हुने गर्दछन् ? त्रुटिको प्रकृति कस्तो छ ? त्रुटि के कारणले हुन्छ ? भन्ने कुराको जानकारी हुन सकेमा शिक्षण

सिकाइमा उपयुक्त तरिका अपनाएर शिक्षण विधिको छनौट गर्न सजिलो पर्दछ । भाषाको उच्चारणमा व्यक्तिगत र सामूहिक अभ्यासमा जोड दिएर त्रुटि निराकरणका लागि आवश्यक नयाँ विधिहरूको छनौट गर्न सकिन्छ । भाषा सिकाइमा आ-आफ्नै मातृभाषाको प्रभाव परेको हुन्छ । यो सबै कार्यका लागि त्रुटिको अध्ययन विश्लेषणले विशेष सहयोग गर्दछ । नेपाली भाषा सिकाइका क्रममा देखिने त्रुटिहरूलाई विभिन्न भाषिक एकाइगत त्रुटिका आधारमा तहगत रूपमा अध्ययन विश्लेषण गर्दा सरल र स्पष्ट हुने निर्विवाद छ । त्यसैले त्रुटिको अध्ययनका क्रममा नेपाली भाषाका त्रुटिहरूलाई भाषिक एकाइगत त्रुटिका आधारमा अध्ययन विश्लेषण गर्दा शब्द र सानासाना वाक्यहरूको उच्चारण प्रक्रियामा नै त्रुटिको स्पष्ट र सही पहिचान गर्न सकिन्छ ।

हाल नेपाली भाषालाई प्रथम भाषाका रूपमा शिक्षण गरिन्छ तापनि यस भाषालाई दोस्रो भाषाका रूपमा सिकने विद्यार्थीको सङ्ख्या बढ्दै गएको पाइन्छ । भाषालाई शुद्ध र स्पष्ट रूपले अभिव्यक्त गर्ने क्षमता विकासका लागि शब्दको उच्चारणमा शुद्धता ल्याउनु अत्यावश्यक हुन्छ । शब्दोच्चारणमा त्रुटिहरूको निराकरणका लागि प्रथमतः सो उच्चारणका क्षेत्रमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन हुनु जरूरी हुन्छ । बहुजाति र बहुभाषा भएको हाम्रो देशमा एकै किसिमको भाषा नभई फरक फरक भाषा बोल्ने गर्दछन् । भाषिक विविधता भएका भिन्नाभिन्नै समाजका विद्यार्थीहरू अध्ययनका लागि आउने गर्छन् । यस्तो सामाजिक विविधता भएका विद्यार्थीहरूले त्रुटिरहित तरिकाबाट भाषा सिक्न सक्दैनन् र उनीहरूको त्रुटि पनि एकै किसिमको नभई फरक फरक हुन सक्छ । किनकि उनीहरूमा आफ्नै मातृभाषाको प्रभाव परेको हुन्छ । यसर्थ आफ्नो ज्ञान, अनुभव तथा क्षमतालाई प्रदर्शन गरेर अरूलाई प्रभावित पार्न त्रुटिविहिन भाषाको प्रयोगको आवश्यकता भएकाले त्रुटिविश्लेषणको महत्व भन बढेको छ ।

त्रुटिविश्लेषण भाषा सिकाइ प्रक्रियाको अध्ययन भाषा सिकाइ प्रक्रियाको अध्ययन गर्ने महत्वपूर्ण युक्ति हो । त्रुटिको महत्व भाषाको कुनै एक पक्षमा मात्र नभई विविध पक्षहरूमा रहेको छ । हालको शैक्षिक प्रक्रियामा सीमित विद्यालयीय शिक्षाको आधार तहको रूपमा मानिएको छ । आधार तहलाई नै सुधार गर्न, सुदृढ पार्न राम्ररी ध्यान पुऱ्याउन सकेका खण्डमा शिक्षाका माथिल्ला तहहरूमा सफलताको आशा गर्न मिल्दछ । माध्यमिक तहमा हासिल गरेका ज्ञान सीप र अभिवृद्धिहरूमा बालबालिका (विद्यार्थी) को भविष्य निहित हुने भएकाले भाषा सिकने क्रममा पनि प्राथमिक तहदेखि नै त्रुटिको निराकरण तर्फ पाइला चाल्न सकेको खण्डमा भाषिक शुद्धतामा सुधार ल्याउन सजिलो हुन्छ । तल्लोतहका विद्यार्थीहरूले गर्ने सामान्य प्रकारका त्रुटिहरूलाई समयमा नै निराकरण गरी शुद्ध भाषा उच्चारणतर्फ उन्मुख गराउन विद्यालयीय (माध्यमिक) तहमा नै उनीहरूले गर्ने भाषासम्बन्धी त्रुटिको अध्ययन हुनु आवश्यक छ । राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषालाई दोस्रो भाषाकारूपमा सिक्दा पनि राजवंशी भाषाको प्रभाव नेपाली भाषामा परेको हुन्छ जसले गर्दा नेपाली भाषाका विभिन्न पक्षहरूमा त्रुटि हुने सम्भावना बढी हुन्छ । त्यसकारण समयमा नै त्रुटिको अध्ययन विश्लेषण गरी भाषामा शुद्धता सरलता र स्पष्टता ल्याउनका लागि राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिको अध्ययन हुनु जरूरी हुन आउँछ । राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूलाई नेपाली भाषा सिक्दा उनीहरूलाई पर्ने अप्ठेरो वा कठिनाइ र उनीहरूले गर्न सक्ने गल्तीहरूलाई कम गर्दै प्रभावकारीरूपले भाषा सिकाउन मनोवैज्ञानिक

अध्ययन र भाषिक पृष्ठभूमिको प्रभावलाई ध्यानमा राखेर राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा सिक्दा गर्न सक्ने उच्चारण, वर्ण विन्यास सस्वर पठनमा हुन सक्ने त्रुटिहरू निराकरण गर्न र नेपाली भाषा शिक्षणमा प्रभावकारी थप बल पु-याउन यस अध्ययनले महत्वपूर्ण सहयोग तथा सुभाव दिने अपेक्षा अध्येताले लिएको छ ।

१.६ शोधको सीमा

प्रस्तुत शोधपत्रको शीर्षक 'भापा जिल्लाका कक्षा ९ मा अध्ययनरत राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको शब्द उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन' राखिएको छ । तापनि विविध कठिनाइहरूका कारणले यो शोधलाई निम्न सीमा भित्र सीमित पारिएको छ :

१. भापा जिल्लाका राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरू भन्नाले भापा जिल्लाका जुरोपानी , गौरीगञ्ज ,खजुरगाछी,कोहबरा ,कोरोबारी राजवंशीभाषी बहुल गा.वि.स. मा भएका माध्यमिक विद्यालयमा कक्षा ९ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूलाई लिइएको छ ।
२. शब्दउच्चारण अन्तरगत ध्वनितात्विक पक्षमा गरिने त्रुटिलाई मात्र समेटिएको छ ।
३. विद्यार्थीका मौखिक उच्चारणगत अभिव्यक्तिमा देखिएका गल्तीहरूलाई लिइएको छ ।

१.७ शोधविधि एवम् प्रक्रिया

यो शोध अनुसन्धानका लागि शोध निर्देशकसँगको सल्लाहअनुसार निम्न लिखित विधिहरू अपनाइएको छ :-

१.७.१ क्षेत्रीय अध्ययन विधि

राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको शब्दोच्चारणमा गर्न सक्ने त्रुटिहरूलाई वर्गीकरण गर्नका लागि भापा जिल्लाको गौरीगञ्ज गा.वि.स.अन्तर्गत पर्ने श्री गौरीगञ्ज मा.वि. र ज्ञानकुञ्ज एकेडेमीका राजवंशीभाषी छात्रछात्राहरूबीचमा मनपर्ने चाडपर्वहरू शीर्षकमा एउटा नियोजित संवाद र सिरूवा पर्वका विषयमा स्वतन्त्र संवाद गराइएको छ साथै राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूबाट त्रुटि हुनसक्ने खालका सम्भाव्य विभिन्न वर्गका शब्दहरूको सङ्कलन गरी अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ ।

१.७.२ वर्गीकरण विधि

राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको शब्दोच्चारण गर्दा त्रुटि हुन सक्ने विभिन्न वर्गका शब्दहरूलाई राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूबीच उच्चारण गर्न लगाई टेपरिकर्डरमा सङ्ग्रहितगरी सङ्ग्रहित शब्दहरूको उच्चारणगत त्रुटिहरूको पहिचान र वर्गीकरण गर्ने काम गरिएको छ । त्यसैगरी नियोजित संवाद र स्वतन्त्र संवाद उच्चारण गर्न लगाई टेपरिकर्डरमा भरेर त्यसैलाई बारम्बार सुन्दै त्रुटिरहित र त्रुटिसहितका क्षेत्रहरू पहिचान एवम् वर्गीकरण गर्ने तरिका अपनाइएको छ ।

१.७.३ विश्लेषण विधि

विद्यार्थीहरूलाई उच्चारण गर्न लगाइएका टेपरिकर्डरमा सङ्ग्रहित शब्दहरूलाई उच्चारण प्रक्रियाका आधारमा तालिकीकरण गरी उच्चारणमा सही र गलत उच्चरित शब्दहरूको वर्गीकरण गरिए अनुसार सङ्ख्या टिपोट गरी प्रतिशत निकाली विश्लेषण गरिएको छ । यसका साथै नियोजित संवाद र स्वतन्त्र संवाद सम्बद्ध विविध पक्षहरूको वर्गीकृत तालिका अनुसार विश्लेषण गरेर देखाउने र निष्कर्षमा पुग्ने तरिका अपनाइएको छ भने अध्ययनका क्रममा परिशिष्टमा उल्लेख भएका विद्यालयबाट १०/१० जना विद्यार्थीहरूलाई स्रोतका रूपमा लिइएको छ ।

१.८ पूर्वकार्यको समीक्षा :-

पूर्वकार्यको लेखाजोखाका आधारमा अध्ययन अनुसन्धान गर्दा वर्तमानमा अगाडि बढ्न सजिलो हुन्छ । त्रुटिविश्लेषणमा के कति कस्ता प्रयासहरू भएका छन् ? ती प्रयासहरू कुन/कुन पक्षहरूसँग सम्बद्ध छन् त्यसले भाषा शिक्षणका सन्दर्भमा देखिएका त्रुटिहरूलाई कम गर्ने उपायहरू के के अपनाएका छन् ? ती सम्पूर्ण कुराहरूका बारेमा जानकारी लिनका लागि त्रुटिविश्लेषणका प्रयासमा भएका कार्यहरूको अध्ययन गर्ने जमर्को गरिएकोछ । यसबारे भएका अध्ययन प्रयासहरूलाई क्रमशः चर्चा गर्नु उपयुक्त देखिन्छ ।

हेमाङ्गराज अधिकारी (२०४०) द्वारा नेपालीभाषाका शिक्षार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन गर्ने सिलसिलामा शिक्षा, प्रमाणपत्रतहमा पहिलो र दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिक्ने शिक्षार्थीहरूका वाक्य गठनमा पाइने त्रुटिहरूको अध्ययन भएको छ । यो अनुसन्धानको मुख्य उद्देश्य प्रवीणता प्रमाणपत्रतहमा अध्ययन गर्ने पहिलो भाषाको रूपमा नेपाली भाषालाई प्रयोग गर्ने विद्यार्थीहरूको र दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषालाई प्रयोग गर्ने विद्यार्थीहरूको वाक्य गठनसम्बन्धी त्रुटि पहिल्याउनु, दुवै थरी विद्यार्थीहरूका बीचमा के कस्ता त्रुटि भए त्यसको तुलनात्मक अध्ययन गर्नु रहेको छ ।

यस अध्ययनका लागि शिक्षाशास्त्र सङ्कायअन्तर्गत प्रवीणता प्रमाण-पत्र तहमा अध्ययन गर्ने महेन्द्ररत्न क्याम्पस ताहाचल र सानोठिमी क्याम्पस भक्तपुर दुवैका विद्यार्थीहरू रहेकाले सवैले अध्ययन गर्न समय र साधनको अभाव पर्ने हुँदा एउटा क्याम्पसबाट ३०जना र अर्को क्याम्पसबाट ३० जना गरी जम्मा ६० जना विद्यार्थीहरू मात्र लिइएको छ । दुवै क्याम्पसबाट नेपाली भाषालाई पहिलो भाषाका रूपमा प्रयोग गर्ने ३० र दोस्रो भाषाको रूपमा प्रयोग गर्ने ३० जना लिइएको छ । दुवै थरी विद्यार्थीहरूको भाषिक प्रयोगमा वाक्यगठन सम्बन्धी त्रुटिको अध्ययन गरिएको छ । अध्ययन गर्दा नेपाली वाक्यगठनका वचन आदर लिङ्ग पुरुष र वाच्य पक्षलाई समेटेने गरी प्रश्नपत्र तयार गरिएको छ । तयार गरिएका प्रश्नपत्रहरू वाक्य संरचना पक्षलाई समेटेर बनाइएको पाइन्छ । उक्त ६० जना विद्यार्थीका उत्तर पुस्तिकाहरू परीक्षण गरेर तालिका बनाइएको छ । त्यस तालिकामा देखाएअनुरूप नेपाली भाषा मात्रभाषाका रूपमा बोल्ने विद्यार्थीहरू र नेवारी मात्रभाषाभाषी विद्यार्थीहरूले प्रयोग गरेका वाक्य गठनमा देखिएका त्रुटिहरूको विश्लेषणका तुलनात्मक रूपमा अध्ययन गरेको देखिन्छ ।

उक्त विश्लेषणको अध्ययनका आधारमा नेवारी मात्रभाषा बोल्ने विद्यार्थीहरूमा सबैले वाक्य गठनमा वचन सम्बन्धी त्रुटि गरेको पाइयो । प्राप्त तथ्याङ्कका आधारमा १० देखि ८० प्रतिशत सम्म गल्तीहरू देखिन्छन् भने १० प्रतिशत विद्यार्थीहरूले मात्रै ८० देखि ९० प्रतिशतसम्म उत्तर मिलाएको पाइएको छ । त्यस्तै ४० प्रतिशत भन्दा कम गल्ती गर्नेहरूले धेरै त्रुटि वाक्यगठनमा रहेका र नेपाली मात्रभाषाको रूपमा बोल्ने विद्यार्थीहरूले कम त्रुटि वाक्यगठनमा गरेको पाइएको छ । नेवारी मात्रभाषी विद्यार्थीहरूमध्ये कुनै पनि विद्यार्थीहरूले कुनै वाक्य गठनमा शतप्रतिशत उत्तर मिलाएको पाइएन । विभिन्न वाक्य गठनमा विद्यार्थीहरूले देखाएका गल्तीहरूलाई प्रतिशतमा हेर्दा पुरुष र लिङ्गमा ५ देखि ९० प्रतिशत वचन र आदरमा १० देखि ९० प्रतिशतसम्म, वाच्यमा १० देखि ९० प्रतिशत भेटाइएको छ । यसका तुलनामा नेपाली मात्रभाषाभाषी केही विद्यार्थीहरूमा भने वाक्यगठन ठीक किसिमले लेखेको देखियो । आदर र वाच्यमा ७ प्रतिशत, वचन र पुरुषमा १० प्रतिशत तथा लिङ्गमा १७ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले पुरै मिलाएको देखिन्छ । त्रुटि नै नपाउने भने होइन जसमा लिङ्गमा २५ प्रतिशत, वचनमा ४० प्रतिशत, आदरमा ४५ प्रतिशत, पुरुषमा ५० प्रतिशत र वाच्यमा ५५ प्रतिशत, त्रुटिहरू भेटिएका छन् । यस अनुसन्धानबाट के कुरा स्पष्ट हुन आउँछ भने नेपाली भाषालाई मात्रभाषाकै रूपमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूमा पनि त्रुटिहरू हुँदा रहेछन् ।

जगन्नाथ शर्मा त्रिपाठीद्वारा ‘मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र अध्ययन संस्थानअन्तर्गत पद्मकन्या क्याम्पसका छात्राहरूको नेपाली व्याकरण सम्बन्धी त्रुटिहरूको विश्लेषण २०३५’ भन्ने शीर्षकमा अध्ययन गरेको देखिन्छ (शर्मा, त्रिपाठी २०३७ :३५) । यस लघु अनुसन्धानको मुख्य उद्देश्य उच्चतह पार गर्न लागेका छात्रछात्राहरूमा व्याकरणसम्बन्धी त्रुटिहरू प्रशस्त पाइन्छन् । त्यस्ता त्रुटिहरूको अध्ययन गरी त्रुटिहरूलाई हटाउनु तिनीहरूको अभिव्यक्तिमा उद्देश्य अनुरूप शुद्धता, उच्चता, ल्याउन सहयोग पु-याउनु र तिनको सुभाषसमेत दिनु रहेको छ । पद्मकन्या क्याम्पसमा अध्ययन गर्ने स्नातक तह प्रथम वर्षका छात्राहरूको अनिवार्य नेपाली भित्रको नेपाली ३०१ नेपाली व्याकरणको विस्तृत अध्ययन भन्ने पाठ्यांशमा यो अनुसन्धान गरिएको छ ।

यो अध्ययनमा १०० जना छात्राहरूका उत्तरपुस्तिकालाई चार समूहमा विभाजन गरी अध्ययन गरिएको छ । जसमा नेपाली मात्रभाषा र नेपाली दोस्रो भाषाको रूपमा प्रयोग गर्ने दुवै खालका छात्राहरूलाई समेटिएको छ । प्रत्येक समूहलाई क, ख, ग र घ को सङ्केत दिएर त्यसमा ‘क’ समूहमा ५५ प्रतिशत समूह भन्दा बढी अङ्क ल्याउने, ‘ख’ समूहमा ४५ प्रतिशत देखि ५४ प्रतिशत अङ्क प्राप्त गर्ने, ‘ग’ समूहमा ३५ प्रतिशत देखि ४४ प्रतिशत अङ्क प्राप्त गर्ने र ‘घ’ समूहमा १ प्रतिशत देखि ३४ प्रतिशत अङ्क प्राप्त गर्ने छात्राहरू रहेका छन् । (पुर्ववत् २०३७ : १६) । यस अनुसन्धानमा प्राप्त उत्तर पुस्तिकाका आधारमा प्रत्येक समूहका उत्तर पुस्तिकामा ४ पक्षलाई मात्र देखाइएको छ । क्रियापदसम्बन्धी त्रुटि, वर्णविन्यासगत त्रुटि, सङ्गतिगत त्रुटिको मात्र विश्लेषण गरिएको छ । ५५ प्रतिशत भन्दा बढी अङ्क प्राप्त गर्ने १९ प्रतिशत अर्थात् अर्थात् १९ जना छात्राहरू मध्ये ८४.२१ प्रतिशत अथवा १६ जना छात्राहरू नेपाली मात्रभाषी छात्राहरू थिए । प्रत्येक समूहमा नै मात्रभाषा नेपाली हुनेलाई ‘क’ र अर्को कुनै मात्रभाषामा भएर दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा

व्यवहारमा ल्याउने छात्राहरू 'ख' मा राखिएको छ । ४५ देखि ५४ प्रतिशत अङ्क प्राप्त गर्ने ३० प्रतिशत अर्थात् ३० जना छात्राहरूमा पहिलो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा व्यवहारमा ल्याउने छात्राहरू ४० प्रतिशत अर्थात् १२ जना र दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषालाई प्रयोगमा ल्याउने छात्राहरू ६० प्रतिशत अर्थात् १५ जना रहेका देखिन्छन् । ३५ देखि ४४ प्रतिशत अङ्क प्राप्त गर्ने छात्राहरू २० प्रतिशत अर्थात् २० जना छन् र तिनमध्ये पहिलो भाषाका रूपमा नेपाली भाषाको व्यवहारमा ल्याउने छात्राहरू ३१ प्रतिशत अर्थात् ३१ जना छन् र तिनमध्ये पहिलो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा व्यवहारमा ल्याउने छात्राहरू २९.७३ प्रतिशत अर्थात् ९ जना र दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा व्यवहारमा ल्याउने छात्राहरू ७०.९७ प्रतिशत अर्थात् २२ जना छन् ।

यसरी लघु अनुसन्धानको अध्ययनबाट के कुरा स्पष्ट हुन आउँछ भने पहिलोभाषाका रूपमा नेपाली भाषाको प्रयोग गर्ने छात्राहरूले क्रियापद वाच्य र सङ्गतिमा के कस्ता त्रुटिहरू गर्दा रहेछन् र कुनले बढी त्रुटि गर्दा रहेछन् भनेर ४ पक्षको सीमामा मात्र केन्द्रित रहेको पाइन्छ ।

रामचन्द्र लम्साल (२०४०/४१) द्वारा 'निम्न माध्यमिक तह पुरा गरेका आवासीय र साधारण विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको नेपाली वाक्यगठनसम्बन्धी त्रुटिपक्षको तुलनात्मक अध्ययन लघु अनुसन्धान' प्रस्तुत छ । यस अध्ययनका लागि २ वटा साधारण र २ वटा आवासीय विद्यालय लिइएको छ । प्रतिनिधि आवासीय विद्यालयहरूमा लेवोरेटरी मा.वि.र पद्मोदय मा.वि.प्रतिनिधि विद्यालयका रूपमा छानिएका छन् । उक्त अध्ययनको मूल उद्देश्य आवासीय विद्यालय र साधारण विद्यालयमा अध्ययनरत सम्बन्धित तहका शिक्षार्थीहरूको नेपाली भाषाको वाक्यगठनसम्बन्धी त्रुटिपक्षको पहिचान गर्नु, दुवै किसिमका विद्यालयहरूका बीचमा वाक्य गठनमा पाइने त्रुटि पक्षको तुलनात्मक अध्ययन गर्नु रहेकोछ ।

यस अनुसन्धानमा नेपाली विषयको निम्न माध्यमिक पाठ्यक्रममा निहित प्रयोगात्मक आधारभूत वाक्य, लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल, वाक्य, स्वरूप र पदमेल गरी जम्मा ६ पक्षमा विभाजित गरी त्यसको अध्ययन गरेको पाइन्छ । विद्यार्थीहरूबाट प्राप्त तथ्यका आधारमा वाक्यगठनसम्बन्धी उपलब्धि पक्षभन्दा त्रुटि पक्षको तुलनामा बढी केन्द्रित भएको देखिन्छ । कक्षा ७ बाट उच्च अङ्क ल्याई कक्षा ८ मा गएका क्रमशः १०/१० जना विद्यार्थीहरूबाट समावेश गरिएको छ । अध्ययनका विविध पक्षमा उद्देश्य र विधेय, भेदक र मानवेतर प्रयोग सम्बन्धी तत्व अर्न्तनिहित भएका छन् । वचनान्तर्गत विशेषण भेदक, क्रिया र कर्तासँगको सम्बन्धित तत्व अन्तरनिहित भएका छन् । पुरुषमा उद्देश्य विधेयगत पक्षमा, कालमा भूत तथा वर्तमान कालिक प्रयोग र तिनका पक्षमा समाहित गरिएको छ । वाक्य स्वरूपमा भाव वाच्य अकरण मानव प्रयोग दृष्टिले वाक्यको स्वरूप पहिचान, नेपाली वाक्यगठन सम्बन्धी पक्षमा आधारित तत्वलाई राखिएको छ भने पदमेल अन्तर्गत शासनको पक्षलाई समावेश गरिएको पाइन्छ । यस अनुसन्धानलाई अध्ययन गर्दा साधारण विद्यालयका विद्यार्थीहरूको स्तर वचन, लिङ्ग सम्बन्धी त्रुटिबाहेक अन्य पक्षमा उच्च रहेको छ भने आवासीय विद्यालयका शिक्षार्थीहरूको तुलनामा साधारण विद्यालयका विद्यार्थीहरूको स्तर कमै देखिन्छ । उक्त लघु अनुसन्धानले नि.मा.वि.तह पुरा गरेका आवासीय र साधारण दुवै विद्यार्थीहरूले

वाक्यगठनसम्बन्धी कस्ता त्रुटिहरू गर्दा रहेछन् र कुन विद्यालयका विद्यार्थीहरूले के कति मात्रामा बढी या कम त्रुटि गरे भन्ने कुराको पहिचान गर्न सकिएता पनि वाक्य गठनका क्षेत्रमा यो अध्ययन केन्द्रित देखिएकाले अन्य त्रुटि पक्षलाई यस अध्ययनले समेट्न सकेको छैन ।

केदारप्रसाद शर्मा (२०४२) द्वारा 'माध्यमिक तहका अवधीभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्य हरूको लेखनमा गर्ने पदसङ्गति सम्बन्धी त्रुटिहरूको अध्ययन' लघु अनुसन्धान प्रस्तुत गरिएको छ । अवधीभाषी क्षेत्रका माध्यमिक विद्यालय तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूको वाक्य लेखनमा पदसङ्गतिसम्बन्धी त्रुटिहरू केलाउनु नै यस अनुसन्धानको मुख्य उद्देश्य रहेको छ ।

यो अनुसन्धानको क्रममा अवधी भाषा बोल्ने क्षेत्रका विद्यार्थीहरूलाई समावेश गरिएको छ । जसमा बााके, बर्दिया जिल्लाका ३ र ४ विद्यालयहरूलाई समावेश गरी प्रत्येक विद्यालयका १०/१० जना विद्यार्थीहरू गरी जम्मा ७० जनालाई प्रतिनिधिको रूपमा लिइएको छ । उनीहरूका निम्ति पदसङ्गतिसम्बन्धी पक्षहरू समावेश हुने गरी प्रश्नपत्रहरू निर्माण गरिएको छ । ७० जनाको उत्तर पुस्तिकालाई आधार मानी त्रुटिको व्याख्या एवम् विश्लेषण गरिएको छ । यस अनुसन्धानको अध्ययनमा उद्देश्य र विधेयसङ्गति सम्बन्धी त्रुटि, पुरुष सम्बन्धी त्रुटि, आदरार्थी प्रयोग सम्बन्धी त्रुटि, विशेषणको सङ्गति सम्बन्धी त्रुटि, कर्ता र क्रियापद वीचको सम्बन्धसम्बन्धी त्रुटि, अनुनासिकता प्रयोगको अभाव जस्ता विषयमा केन्द्रित भएर विश्लेषण गरिएको छ ।

यसरी समग्रतामा हेर्दा यस अनुसन्धानबाट के स्पष्ट हुन आउँछ भने अवधी भाषी शिक्षार्थीहरू नेपाली भाषाको प्रयोगमा धेरै कमजोर देखिएका छन् । यो अध्ययन माध्यमिक तहका अवधि भाषी शिक्षार्थीहरूले नेपाली वाक्यहरूको पदसङ्गति सम्बन्धी त्रुटिहरूको अध्ययनसँग केन्द्रित देखिन्छ ।

रामप्रसाद भट्टराई (२०४३) द्वारा 'प्रमाणपत्रतहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूको नेपाली व्याकरणिक कोटिसम्बन्धी त्रुटिविश्लेषण' शोधपत्र प्रस्तुत गरेको पाइन्छ । यो अनुसन्धानको उद्देश्य व्याकरणिक कोटि सम्बन्धी मान्यता र सिद्धान्तको अध्ययन गर्नु, त्रुटिको सैद्धान्तिक चर्चा गर्ने, शिक्षा प्रमाणपत्र तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूले प्रयोग गर्ने व्याकरणिक कोटिसम्बन्धी क्षमता जाच्नु, शिक्षा र मानविकी सङ्काय अन्तर्गत प्रमाणपत्रतहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूको व्याकरणिक कोटि प्रयोगमा तुलनात्मक अध्ययन र विश्लेषण गरी प्रमुख समस्याको उल्लेखका साथै निराकरणात्मक शिक्षणको प्रयोग गर्नु रहेको छ । यस शोधकार्यका लागि महेन्द्ररत्न क्याम्पस ताहाचल, शिक्षा र मानविकी तर्फ ५०/५० जना विद्यार्थीहरूमा छात्र छात्रा र मात्रभाषा नेपाली हुने र मात्रभाषा नेपाली नहुने दुवै थरीलाई प्रतिनिधिकारूपमा लिइएको छ । यस शोधपत्रमा भाषाका सम्पूर्ण व्याकरणिक कोटिहरू समावेश गरिएका छन् (वचन, पुरुष, कारक, काल, भाव र वाच्य) । यसको विश्लेषणमा सैद्धान्तिक पक्षलाई भन्दा बढी प्रयोगिक पक्षलाई जो दिएको पाइन्छ । यो अनुसन्धान केवल त्रुटिका पक्षमा मात्र केन्द्रित छ । ६४ वटा प्रश्नहरू तयार गरी दुवै क्याम्पसमा अध्ययन गर्ने शिक्षार्थीहरूमा प्रयोग गरिएको छ । उक्त अध्ययनको विश्लेषण पक्षलाई हेर्दा वचनमा १२ प्रतिशत देखि ८४ प्रतिशत अङ्क प्राप्त गरेको कुरा शोधपत्रको विश्लेषणमा स्पष्ट देखिएको छ । तुलनात्मक

अध्ययनमा महेन्द्ररत्न क्याम्पसको कुल प्रतिशतमा २८.०२ प्रतिशत त्रुटि छ भने ताहाचल मानविकी क्याम्पसको कुल प्रतिशतमा २७.०९ प्रतिशत त्रुटि देखिन्छ ।

यसरी उक्त शोधपत्रको अध्ययनपश्चात के प्रस्ट हुन्छ भने व्याकरणिक कोटिअन्तर्गतका पक्षमा मात्र त्रुटिविश्लेषण गरिएको छ भने शब्द वर्गमा नाम सर्वनाम विशेषण क्रिया र अव्यय आदिका पक्षमा भने उक्त अनुसन्धानमा ख्याल राखिएको छ ।

उमा अधिकारी (रेग्मी) द्वारा प्रवीणताप्रमाणपत्र तहमा अध्ययन गर्ने छात्र छात्राहरूको लेखन अभिव्यक्तिसम्बन्धी त्रुटिविश्लेषणको अध्ययन गरिएको छ । यस अध्ययनको उद्देश्य प्रमाणपत्रतहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूले लेखन अभिव्यक्तिसित वाक्यगठन र वर्णविन्यासमा पाइने त्रुटिको पहिचान गर्नु रहेको छ । यस अनुसन्धानमा वीरेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस भरतपुरका दिवा समूहका ५०/५० गरी जम्मा १०० जना विद्यार्थीहरूलाई समावेश गरिएको छ । यसमा ४५ मिनेट समय दिएर 'गाउँले जीवन' शीर्षकमा निबन्ध लेख्न लगाइएको छ । यसमा १२ वटा त्रुटिक्षेत्र निर्धारण गरी केलाउने प्रयास गरिएको छ । यस अध्ययनमा विद्यार्थीहरूले कुनै पक्षमा कति प्रतिशत त्रुटि गरे भन्ने कुराको उल्लेख गरेको पाइएको छैन ।

यसरी नै **बलराम शिवाकोटी (२०४६)** द्वारा माध्यमिक तहमा अध्ययन गर्ने शिक्षार्थीहरूले वर्णविन्यासमा गर्ने त्रुटिविश्लेषण एक अध्ययन गरिएको छ । यस अध्ययनमा दोलखा जिल्लाका १० वटा माध्यमिक विद्यालयका ८, ९ र १० का विद्यार्थीहरू मध्ये ८/३, ९/४, १०/३ गरी जम्मा १० को दरले १०० जना विद्यार्थीहरूलाई लिइएको छ । यस परीक्षामा १० वटा प्रश्नपत्र र एउटा स्वतन्त्र अभिव्यक्तिका लागि 'विद्यार्थी जीवन' शीर्षकको निबन्ध लेख्न लगाई हलन्तको प्रयोग ब, व, श, ष, स, य, ए चन्द्रविन्दु र शिरविन्दु, पदयोग र पदवियोगका साथै त्रुटिविश्लेषण गरिएको पाइएको छ ।

यसै सन्दर्भमा **अम्बिका साप्कोटा (वेल्लासे, २०५५)** द्वारा कक्षा ७ पुरा गरेका विद्यार्थीहरूले गर्ने वर्णविन्याससम्बन्धी त्रुटिहरूको विश्लेषण गरेको पाइन्छ । यस अध्ययनको उद्देश्य कक्षा सात पास भएका विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको प्रयोगमा वर्णविन्यासमा भएको त्रुटिको पहिचान गर्नु, त्रुटिको वर्गीकरण र त्रुटिको निराकरणका लागि सुझाव पेश गर्नु रहेको छ । यस अध्ययनका लागि काठमाडौं जिल्लाका साधारण विद्यालय दुई र आवासीय (निजी) विद्यालय २ गरी जम्मा चार विद्यालयका प्रत्येक विद्यालयबाट पन्ध्र (१५) का दरले साठीजना विद्यार्थीहरूलाई लिइएको छ । यसमा त्रुटि अध्ययनका लागि १०० वटा त्रुटि हुने खालका शब्दहरूका साथै स्वतन्त्र लेखनका लागि 'पानी' शीर्षकको निबन्ध दिएका थिए । यसबाट विद्यार्थीले त्रुटिलेखन र स्वतन्त्र रचनामा गरेका त्रुटिलाई औल्याएको पाइएको छ र वर्णविन्यास ह्रस्व, दीर्घ, क्ष र ज सम्बन्धी बढी त्रुटि भएको देखाइएको छ ।

यसै क्रममा **गङ्गाबहादुर के.सी. (खड्का)** द्वारा प्रस्तुत गरिएको शोधपत्रमा सुर्खेत जिल्लाका कक्षा ५ उत्तीर्ण मगरभाषी विद्यार्थीहरूमा पाइने त्रुटिहरूको अध्ययन गरिएको पाइएको छ । यस शोधपत्रमा सुर्खेत जिल्लाका मगर मात्रभाषी विद्यार्थीहरूले कविताको सस्वर पठनमा गर्ने त्रुटि, शब्दोच्चारण, वाक्यगठन र वर्णविन्यासमा पाइने त्रुटिहरू औल्याएको पाइएको छ र कविता वाचन गर्दा गति, यति, लयका आधारमा शब्दोच्चारणसम्बन्धी विश्लेषण र तुलनात्मक अध्ययन गरेको पाइएको छ । यसका साथै

वाक्यगठनमा कर्ता र क्रियाको सङ्गति, विशेषण विशेष्यको सङ्गति, भेदक र भेद्यको सङ्गति सम्बन्धी त्रुटिहरू केलाएको छ ।

सुशीला देवी मिश्रद्वारा कक्षा ५ उत्तीर्ण थारूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन (२०५५/५६) शोधपत्र प्रस्तुत गरिएको छ । प्रस्तुत शोधपत्रको प्रमुख उद्देश्य कक्षा ५ उत्तीर्ण थारूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरू पत्ता लगाउनु र नगर र ग्रामीण क्षेत्रका कक्षा ५ उत्तीर्ण थारूभाषी विद्यार्थीले गर्ने त्रुटिमा पाइने भिन्नता पत्ता लगाउनु रहेको छ । यस शोधपत्रका लागि थारूभाषी विद्यार्थीहरू भन्नाले दाङ उपत्यकाका परवर्ती क्षेत्रका ४ वटा विद्यालयका ८० जना विद्यार्थीहरू लाई प्रतिनिधिका रूपमा लिइएको छ । जसमा थारू जनसंख्याका हिसावले तेस्रो जिल्लाको रूपमा रहेको दाङ उपत्यका भित्रका २ वटा नगर क्षेत्रका र २ वटा ग्रामीण क्षेत्रका गरी जम्मा ४ वटा मा.वि.र नि.मा.वि.मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरू छनौट गरी ६ कक्षामा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूलाई प्रतिनिधिको रूपमा लिइएको छ । थारूहरूले वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिको लिङ्ग, वचन, पुरुष र आदरका आधारमा व्यतिरेकी अध्ययन गरेको पाइन्छ । अध्ययनमा वचनगत त्रुटिहरू, पुरुषगत त्रुटिहरू, आदरगत त्रुटिहरू, लिङ्गगत त्रुटिहरूको अध्ययन गरिएको पाइन्छ । नगर र ग्रामीण क्षेत्रका विद्यार्थीहरूले गरेका त्रुटिहरूलाई तुलनात्मक रूपमा हेर्दा नगरक्षेत्रका विद्यार्थीहरूले कम त्रुटि गरेको देखाइएको छ । नगरक्षेत्रका विद्यार्थीहरूका तुलनामा ग्रामीण क्षेत्रका विद्यार्थीहरूमा बढी त्रुटिहरू देखिनुका कारणहरूमा ग्रामीणक्षेत्रमा अनुकुल वातावरण नहुनु, समुदायको प्रभाव, विद्यालयको भौतिक तथा व्यवस्थापन पक्ष कमजोर हुनु, समयको अनुपलब्धता र शिक्षकबाट प्रभावकारी निर्देशन नपाउनु आदि जे अनुमान लगाउन सकिए पनि प्रमुखरूपमा ग्रामीण क्षेत्रका विद्यार्थीहरूमा मात्र भाषाको अत्याधिक प्रभावले बढी त्रुटि देखिएको अनुमान लगाउन सकिन्छ, र यस अध्ययनमा पनि सबैभन्दा आधार तह प्रा.वि.तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको भाषिक उच्चारणतहमा मात्र केन्द्रित रहनु र दाङ जिल्ला विशेषलाई मात्र केन्द्रविन्दुका रूपमा हुने समस्यालाई अध्ययन नगरी व्याकरणात्मक क्षेत्रमा मात्र अध्ययन सीमित रहेकोले शब्दोच्चारणका क्षेत्रमा यो अध्ययन पनि मौन देखिन्छ ।

यसरी नेपाली भाषामा त्रुटिविश्लेषण सम्बन्धी कार्यहरू पहिलादेखि नै गरिदै आएका छन् र यससम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धानका प्रयासहरू निरन्तर भैरहनु आवश्यक देखिन्छ ।

१.९ शोधको रूपरेखा

cWof एक : शोधपरिचय

प्रथम अध्यायमा परिचय र पृष्ठभूमि, शोधको उद्देश्य, अध्ययनको औचित्य, अध्ययनको सीमा, शोधविधि एवम् प्रक्रिया, पूर्वकार्यको समीक्षा साथै शोधपत्रको रूपरेखा समेत समावेश गरिएको छ ।

cWof दुई : त्रुटिविश्लेषणको सैद्धान्तिक चर्चा

यस अध्यायमा त्रुटिविश्लेषणको सिद्धान्त, विश्लेषणको महत्व, वर्गीकरण, पहिचान, निष्कर्ष र निराकरणका साथै शब्दोच्चारणसम्बन्धी त्रुटिहरूको सैद्धान्तिक चर्चा गरिएको छ ।

अध्याय तीन : शब्दोच्चारणसम्बन्धी त्रुटिको अध्ययन विश्लेषण

यसमा राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूले उच्चारण गर्दा शब्दभित्र प्रयुक्त हुने विभिन्न वर्णहरू जस्तै : ब र व , छे र क्ष ,त र ट , ऋ र रि, य र ए ,अ र आ, स,ष,श ,हलन्त र अजन्त cg':jf/ / rGb|ljGb' ,/sf/ / /]km ,kbof]u / kblijof]u ,Uoँ र ज्ञ , प्राणत्व र घोषत्वसम्बन्धी उच्चारणका साथै अन्य विविध पक्षहरूको उच्चारण विश्लेषण गरिएको छ ।

अध्याय चार : नियोजित र स्वतन्त्र संवादको उच्चारण विश्लेषण

यस अध्यायमा नियोजित र स्वतन्त्र संवादको उच्चारण प्रक्रियालाई वर्ण उच्चारण ,सुर ,बलाघात पदयोग ,पदवियोग ,वाक्यसङ्गति र शब्दछनौट सम्बन्धी शीर्षकहरूमा राखेर अध्ययन गरिएको छ ।

अध्याय पाँच : निष्कर्ष र सुझाव

यस अध्यायमा अध्ययनबाट प्राप्त तथ्यहरूको निष्कर्ष र केही सुझावहरू समेत दिइएको छ साथै अन्त्यमा सन्दर्भसूची र परिशिष्टहरूको समेत यथाउपयोग गरेर शोधपत्रलाई अन्तिम रूप दिइएको छ ।

cWofo M 2

q'l^ljZn]if)fsf] ;}\$flGts rrf{

2=1 kl/ro

q'l^ljZn]if) cfw'lgs efifflij!fgaf^ k|efljt wf/)ff xf] .
cfw'lgs efifflij!fgsf] jt{dfg vf]hcg';f/ efiffllzf) / q'l^ljZn]if)
jf:tjdf bf];|f] jf cGo efiff lzlf)fsf s|ddf ljsl;t b[li^sf])f tyf k\$lt
xf] tfklg To;s} c+zTM s]xL leGg l:yltdf klg o;sf] pkof]u ug{
;lsG% -clwsf/L 2053 M 103_ afnssf] efiff l;Sg] s|ddf
ePsf] q'l^nfO{ q'l^ gdfgL l;sfOsf] s|d jf k|j[lt dflgG% .
To;})n] q'l^nfO{ ljBfyL{sf] sdhf]/L xf]Og efiff l;Sg] k|s[lt /
pkfox;sf] ;^s]tsf] ;kdf :jLsf]/G% . ctMefiffsf lzlfnsfO{
ljBfyL{x;n] ug]{ q'l^x;sf] k|j[lt yxf ePdf pgLx;nfO{ s'g
s'/f l;Sg ufx|f] x'bf]/x]%, To;sf] hfgsf/L k|fKt ug{ d@t
ldN% -clwsf/L 2053 M 103_ Psflt/ q'l^x;nfO{ eflifs
PsfOsf cfwf/df b]vfpq ;lsG% eg] csf{lt/ lognfO{ l;sfO
k|s|of q'l^ut k|s[lt Pjd\ k|j[ltsf cfwf/df klg cf}+NofOG% -
lzlffMjif{ 2057_ . t;y{ plNnlvt sltko cfwf/x;df s]lGb|t eO{
g]kfnL efiffdf x'g] u/]sf q'l^x;sf] klxrfg u/L To;df ;'wf/fTds
sbd rfNg' cfhsf] cfjZostf xf] .

2=2 q'l^ljZn]if)fsf] dxTj

कुनै गलती बिना कार्यमा सफलताको आशा गरे पनि पूर्णता पाउन कठिन हुन्छ । भन् भाषा सिक्दा जोकोहीले पनि गलती गरेकै हुन्छन् । भाषा शिक्षणका क्रममा त्रुटि विश्लेषण एक नवीन पद्धति मानिन्छ । भाषा सिकाइका क्रममा सिकाइको अभिव्यक्तिमा पाइने त्रुटिहरूको अध्ययनले उसको भाषा विकास प्रक्रियाको बारेमा ज्ञान दिलाउछ । अर्थात् भाषा विकासको प्रक्रियाको ज्ञान पहिलो वा मातृभाषा नभई दोस्रो वा अन्य भाषा सिकाइमा पनि हुनु आवश्यक हुन्छ । सिकारूहरूले सिक्न लागेका जुनसुकै भाषाको सिकाइ प्रक्रियाको अध्ययन पनि महत्वपूर्णहुने कुरालाई अस्वीकार गर्न सकिदैन ।

त्रुटिविश्लेषण भाषा शिक्षणको प्रस्तावित निराकरणात्मक र संज्ञानात्मक विधिसँग निकट रहेको देखिन्छ । संज्ञानात्मक पद्धतिमा भाषालाई व्यवस्थाका रूपमा

बुझ्न र सम्झन प्रोत्साहित गरिन्छ । त्रुटिविश्लेषण शिक्षार्थी परक हुने हुनाले र खास शिक्षार्थीको भाषिक सम्पादनसँग सम्बद्ध हुने हुनाले यसबाट शिक्षार्थीमा निहित भाषा सिकाइ प्रक्रियाको प्रत्यक्षतः सम्बन्ध हुन्छ । त्यसले भाषासिकाइ प्रक्रियाको व्याख्या गर्ने प्रत्यक्ष र गतिशील आधार प्रदान गर्दछ । शिक्षार्थीहरूको सिकाइमा कठिनाइको प्रकृति पहिचान गर्न शिक्षकले उनीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको व्यवस्थित अध्ययन गर्न आवश्यक छ । यस्तो अध्ययनले शिक्षण विधिहरूको छनोट, पाठ्यसामग्री र पाठ्यक्रम पाठ्यपुस्तकहरूको आवश्यक निर्माणमा समेत सहयोग पुग्दछ । सिकाइका विभिन्न चरणहरूमा देखापर्ने त्रुटिहरूको विवरण तयार गरी अध्ययन र विश्लेषण गरिएको खणमा शिक्षकलाई त्रुटिप्रतिको धारणाले निराकरणका लागि सहयोग पुग्न सक्दछ ।

२.३ त्रुटिको वर्गीकरण

वर्ण, वर्णविन्यास, रूप, पदावली, वाक्य, अर्थ, सङ्कथन आदि जस्ता त्रुटिहरू भाषिक एकाइगत त्रुटि हुन् । वर्णगत त्रुटिहरू मौखिक उच्चारणसँग र वर्णविन्यासगत त्रुटिहरू लिखितभाषा सँग सम्बन्धित हुन्छन् । अन्य सबै एकाइगत त्रुटिहरू लिखित एवम् मौखिक दुवै अभिव्यक्तिसँग सम्बद्ध हुन सक्छन् । भाषिक एकाइगत त्रुटिहरू भाषिक आधारमा निम्न प्रकारका हुन्छन् :

२.३.१ उच्चारणगत त्रुटिहरू

वर्ण, वर्णहरूको गुच्छ, अक्षर संरचना, एवम् शब्दोच्चारणसँग सम्बन्धित त्रुटिहरू यस अन्तर्गत पर्दछन् जो तल उल्लेखित छन् :

- सघोष महाप्राण वर्ण अल्पप्राण भई उच्चरित हुन सक्छन् । जस्तै गडी (घडी) बरिया (भरिया) आदि ।
- सघोष वर्ण अघोष भई उच्चारित हुन सक्छन् । जस्तै लोकने (लोगने), नकद (नगद) आदि ।
- त वर्ण ट वर्णमा उच्चारित हुन सक्छन् । जस्तै टेल (तेल), ठोपा (थोपा) आदि ।
- ट वर्ण त वर्णमा उच्चरित हुन सक्छन् । जस्तै थाउँ (ठाउँ) भोट (भोट) आदि ।
- अकारलाई आकार बनाई उच्चारण हुन सक्दछ । जस्तै आहिले (अहिले), आब (अब) आदि ।
- सघोष मूर्धन्यवर्ण र मा परिवर्तन हुन सक्दछ । जस्तै पर्नु (पढ्नु), हिरिरहेको (हिँडिरहेको) आदि
- शब्दान्तको संयुक्त व्यञ्जनमा भएको अ लोप हुन सक्छ । जस्तै मुख् (मुख) कर्म (कर्म) आदि ।
- शब्दको सुरूमा आउने “स” का अगाडि “इ वा अ” स्वर थपिन सक्दछ । जस्तै इस्थायी (स्थायी), अस्तर (स्तर) आदि ।
- “ओ” वर्ण व का रूपमा उच्चारित हुन सक्छ । जस्तै महत्तो (महत्व), सतित्तो (सतीत्व) आदि ।

- य ए का रूपमा उच्चारित हुन सक्छ । जस्तै कतिपए (कतिपय), सत्ते (सत्य) आदि ।
- द र ध संयुक्ततामा “ध” लोप हुने र द को द्वित्व हुन सक्छ । जस्तै सुद्र (शुद्र), सिदान्त (सिद्धान्त) आदि ।
- अल्पप्राण वर्ण महाप्राण भई उच्चारित हुन सक्छ । जस्तै विद्ध्यार्थी (विद्यार्थी), विद्ध्युत् (विद्युत्) आदि ।
- उच्चारणमा ह वर्णको लोप हुन सक्छ । जस्तै मासचिव (महासचिव), मावाणी (महावाणी) आदि ।
- वर्ण विपर्यय (उल्टोपाल्टो) भई उच्चारित हुन सक्छ । जस्तै पर्भाव (प्रभाव) पर्गति (प्रगति) आदि ।
- अनुनासिक स्वर नासिक्य व्यञ्जनमा परिवर्तित हुन सक्दछ । जस्तै हुन्दैन (हुँदैन), आउन्दैन (आउँदैन) आदि ।
- ण, न का रूपमा उच्चारित हुन सक्छ । जस्तै निर्मान (निर्माण), गनेश (गणेश), प्राण (प्राण) ।
- क्ष, छ का रूपमा उच्चारित हुन सक्छ । जस्तै पच्छे (पक्ष), दच्छे (दक्ष), छेत्र (क्षेत्र) आदि ।
- वर्णविन्यासका प्रभावले उच्चारण प्रभावित हुन सक्छ । जस्तै सफलता (सफल्ता), सरसर (सर्सर) ।
- शब्दको अगाडि र सँग अन्य व्यञ्जन वर्ण संयुक्त भई आउँदा “अ” थपिएर उच्चारित हुन सक्छ । जस्तै परभाव (प्रभाव), परशन (प्रश्न) आदि ।
- विदेशी भाषाको प्रभावमा उच्चारण हुन सक्छ । जस्तै जपान (जापान), पैक (प्याक) आदि ।
- भाषिकागत प्रभावमा शब्दको उच्चारण हुन सक्दछ । जस्तै सड्चालिस सैतालीस, सैचालिस (सत्चालिस), ठाम (ठाउँ), गाम (गाउँ), रच, रछ, रेछ (रहेछ) आदि ।
- अन्योलपूर्ण छनोट र उच्चारण हुन सक्छ । जस्तै शुक्ल (शुल्क) आदि ।

२.३.२ लिपिजनित तथा वर्णविन्यासगत त्रुटिहरू

वर्ण वा अक्षरहरूलाई नियमबद्ध गरी राखिने प्रक्रियालाई वर्णविन्यास भनिन्छ । उच्चार्य वाक् प्रतीकहरूलाई नियमबद्धरूपले लिपिबद्ध गरिएन भने भाषा स्पष्ट हुँदैन । जस्तै विद्वान्, क्रिया, भयको आदि ।

२.३.३ रूपगत त्रुटिहरू

शब्दहरूको रूपायन र व्युत्पादन उपसर्ग र प्रत्ययहरूद्वारा शब्दहरूको निर्माण सम्बन्धी त्रुटिहरूलाई रूपगत त्रुटि मान्न सकिन्छ । जस्तै छोरोहरू, कोले, सकाउँछ, कुखुरोहरू त्योहरू आदि ।

२.३.४ पदावलीगत त्रुटिहरू

रूप वा शब्दभन्दा माथिल्लो र वाक्यभन्दा तल्लो भाषिक एकाइलाई पदावली भनिन्छ । यही पदावलीसँग सम्बन्धित त्रुटिहरू यसअन्तर्गत पर्दछन् । जस्तै यो किताबहरू, अग्ली केटीहरू, त्यो बच्चाहरू, हाम्रो छोराहरू, मेरो छोरी आदि पदावलीगत त्रुटिअन्तर्गत पर्दछन् ।

२.३.५ वाक्यगत त्रुटिहरू

पदावलीभन्दा माथिल्लो र सङ्कथनभन्दा तल्लो भाषिक एकाइलाई वाक्य भनिन्छ । यही पदावलीसँग सम्बन्धित त्रुटिलाई वाक्यगत त्रुटि भनिन्छ । यस अन्तर्गत पदसङ्गति, पदक्रम, कारक र विभक्ति तथा अन्य विभिन्न व्याकरणिक कोटिसम्बन्धी त्रुटिहरू पर्दछन् । जस्तै तिमीहरू हिजो क्याम्पस गयो, हामीले भात खाएँ ।

२.३.६ अर्थगत त्रुटिहरू

अर्थको अन्विति नमिल्नु, प्रयुक्त शब्दहरूमा विरोधाभास तथा अस्वाभाविकता देखिनु आदिलाई अर्थगत त्रुटिमा राख्न सकिन्छ (अधिकारी, शिक्षा २०५६) । जस्तै एकजना कुकुर आयो, एकजना गोरू आयो, सभामा उहाँले पनि विचार पोख्नु भएको थियो ।

२.३.७ सङ्कथनगत त्रुटिहरू

भाषाको सबैभन्दा माथिल्लो भाषिक एकाइलाई सङ्कथन भनिन्छ । यही सङ्कथनसँग सम्बन्धित त्रुटिलाई सङ्कथनगत त्रुटिअन्तर्गत लिइन्छ । यसमा समग्र त्रुटिहरूको एकीकृत स्वरूप भल्किन सक्छ । वर्णविन्यास, व्याकरणात्मक शैली सम्बद्ध तथा क्रमश्रृङ्खला सङ्गठन आदि विविध त्रुटिहरूको एकमुष्ट अध्ययन यसमा गर्न सकिन्छ ।

२.४. सिकाइ प्रक्रियागत त्रुटिहरू

त्रुटिहरू भाषाको सिकाइ प्रक्रियाका प्रतिबिम्ब हुन् । तसर्थ यसभित्र सिकाइ प्रक्रियाको प्रकृति एवम् प्रवृत्ति पहिल्याउन सकिन्छ । सिकाइ प्रक्रियाका आधारमा त्रुटिलाई विभिन्न भागमा बाँड्न सकिन्छ जुन तल उल्लेख गरिएको छ

२.४.१ अपूर्ण सिकाइगत त्रुटि

सिकाइको अपूर्णताले गर्दा वा सिकाइ विकासशील रहेको अवस्थामा पाइने वा हुने त्रुटिलाई अपूर्ण सिकाइगत त्रुटि मानिन्छ । प्रायः लक्ष्य भाषाको ब्यवस्थाको बारेमा आंशिक रूपमा ज्ञान भएको अवस्थामा त्यस्ता त्रुटिहरू हुने गर्दछन् । जस्तै :

हामीहरूले उनीहरूलाई बोलाएको छु ।

उसले चिठी लिख्यो ।

२.४.२ अति सामान्यीकरणगत त्रुटि

कुनै एक परिवेशमा घटित हुने नियमलाई त्यसैसँग सम्बन्धित अन्य परिवेशमा पनि सामान्यीकरण गर्दा त्रुटि हुन जान्छ । त्यस्ता खाले त्रुटिलाई अति सामान्यीकरणगत त्रुटि भनिन्छ । नेपाली भाषामा हुने तलका त्रुटिहरूलाई यसमा राख्न सकिन्छ । जस्तै : भाञ्जा (भान्जा) काठमाडौं । काठमान्डौं (काठमाडौं) एकजना कुकुर (एउटा कुकुर)आदि

२.४.३ सरलीकरणगत त्रुटि

यो भाषा सिकाइको प्रारम्भिक प्रक्रिया हो । भाषाको सिकाइका क्रममा शिक्षार्थीले सरलीकरण युक्तिको उपयोग गरेको हुन्छ जुन त्रुटिपूर्ण पनि हुन्छ । साना शिशुहरूले बोलेका वाक्यहरू यस्तै सरलीकरणमा आधारित हुन्छन् । जस्तै:

आमा आयो ।
बुबा आयो ।
दाइ आयो ।
मामा आयो ।
दिदी आयो ।

२.५ स्रोतगत त्रुटि

कुन स्रोतबाट प्रभावित भएर भाषामा त्रुटि देखिएको छ । शिक्षार्थीले त्रुटि गर्ने कारणहरूमध्ये एउटा प्रमुख कारण उनीहरूको भाषिक पृष्ठभूमिलाई मानिन्छ । दोस्रो भाषा वा भाषिकाको सिकाइमा पहिलो भाषा वा भाषिकाको प्रभावबाट यस्ता त्रुटिहरू देखापरेका हुन्छन् ।

२.६ स्वरूपगत त्रुटि

बाह्यस्वरूपका आधारमा त्रुटि लोपजनित र थपोटसम्बन्धी गरी दुई प्रकारका हुन्छन् । लोपजनित त्रुटि भनेका कुनै वर्ण, अक्षर, आदि लोप भएर हुन पुगेका त्रुटिहरू हुन् जस्तै: मासचिव (महासचिव), माराजा (महाराज) आदि । त्यस्तै गरिपठायो (गच्यो), खाइलेऊ (खाऊ) आदि थपोटजनित त्रुटि हुन् ।

२.७ जटिलतागत त्रुटि

सरल किसिमको संरचनामा देखिने त्रुटिहरू भन्दा दोहोरोसम्बन्धले गर्दा जटिल बनेका भाषिक एकाइहरूका बीच सङ्गतिको छनोटमा हुने अन्योलबाट उत्पन्न त्रुटिहरूलाई जटिलतागत त्रुटिअन्तर्गत राख्न सकिन्छ । (पूर्ववत् : १२) जस्तै सभापतिको पदमा उनलाई छानिए, उपसभापतिको पदमा उनलाई छानिए आदि ।

२.८ त्रुटिविश्लेषण प्रक्रिया

त्रुटिविश्लेषणका लागि सामग्री सङ्कलन देखि त्रुटिको वर्णन व्याख्या गर्ने समय बिन्दु सम्मको बीचमा गर्नुपर्ने कार्यलाई त्रुटिविश्लेषण प्रक्रिया भनिन्छ । त्रुटिविश्लेषण गर्दा पार गर्नुपर्ने चरण (प्रक्रिया) हरूलाई निम्नलिखित अनुसार उल्लेख गरिएको छ । प्रथमतः त्रुटिविश्लेषण गर्ने दुई पद्धतिहरू प्रचलनमा छन् । ती हुन् :

क. पूर्वनिर्धारित पद्धति

ख. पश्चनिर्धारित पद्धति

शिक्षार्थीहरूले गर्ने सम्भावित त्रुटिक्षेत्रको पुर्वानुमान पुर्वनिर्धारित पद्धति अन्तर्गत पर्दछ । जुन कार्यका लागि व्यतिरेकी विश्लेषणको मान्यताले सहयोग पुऱ्याउँछ

। व्यतिरेकी विश्लेषणको भिन्न विशेषता भएका क्षेत्रमा विद्यार्थीहरू बढी त्रुटि गर्ने गर्दछन् भन्ने मान्यता राखी त्रुटिक्षेत्रको पुर्वानुमान गरिन्छ । विद्यार्थीहरूबाट प्राप्त सामग्रीको अध्ययनबाट त्रुटिहरूलाई पुर्वानुमानित खास खास स्तम्भमा राखिन्छ । यदि पहिलो भाषा शिक्षणका क्रममा नै त्रुटिविश्लेषण गरिएको हो भने कठिनाइका आधारमा त्रुटिका सम्भावित क्षेत्र अनुमान गरेर प्राप्त अभिव्यक्तिलाई स्वीकृत अस्वीकृत के हो त्यसको आधारमा त्रुटिको पहिचान गरिन्छ । त्यसका साथै त्रुटिको वर्गीकरण र वर्णन व्याख्या गरेर त्रुटिविश्लेषणका प्रक्रियागत चरणहरू पुरा गरिन्छ ।

पश्चनिर्धारित पद्धतिमा विद्यार्थीहरूबाट खास अभिव्यक्तिहरू लिई त्रुटिहरू सङ्कलन गर्ने र तिनको पहिचान तथा छानविन गरी वर्गीकरण गर्ने गरिन्छ । यसमा प्राप्त त्रुटिहरूको प्रकृति हेरेर मात्र छुट्टयाउने काम हुन्छ । यही नै पहिलो पद्धतिबाट यसमा देखापर्ने मुख्य अन्तर हो (अधिकारी २०५३ : ११४) । प्रस्तुत जुन पद्धति अँगाले पनि निम्न प्रक्रियागत चरणहरू पार गरेर त्रुटिविश्लेषण कार्य सम्पन्न गर्नुपर्छ ।

क. पहिचान

शिक्षार्थीहरूले गर्ने गरेका मौखिक वा लिखित अभिव्यक्तिहरू लक्ष्य भाषामा स्वीकार्य वा अस्वीकार्य के हुन् ? त्यो ख्याल गरेर प्रस्तुत अभिव्यक्तिमा त्रुटि छन् छैनन् निक्यौल गर्नु पर्दछ । यदि कुनै गल्ती छ भने त्यो खास प्रकारको त्रुटि हो वा सामान्य गल्ती मात्र हो । त्यसको राम्रो पहिचान हुनु आवश्यक हुन्छ । यसका लागि दुई वा दुईभन्दा बढी विद्यार्थीहरूका अभिव्यक्तिलाई पनि अध्ययन विश्लेषण गर्ने वा त्यही विद्यार्थीको अन्य अभिव्यक्तिमा सोही गल्तीको आवृत्तिको मात्रा कति छ ? त्यसको अध्ययन गरेर खास प्रकारको त्रुटिको पहिचान हुनु आवश्यक देखिन्छ । त्रुटिको पहिचानका लागि नियमसङ्गत र आधिकारिक संरचनासँग नमिल्दो प्रयोगलाई ठम्याउने गरिन्छ ।

ख. वर्गीकरण

त्रुटिविश्लेषण दोस्रो चरणमा त्रुटिका रूपमा पहिचान भएका त्रुटिका प्रकृतिलाई विचार गरेर विभिन्न आधारमा वर्गीकरण गर्नुपर्ने हुन्छ । त्रुटिविश्लेषण गर्दा विभिन्न आधार (२.१.३ मा उल्लेख गरिएका) बाट वर्गीकरण गरी कुन कस्तो प्रकारको त्रुटि हो सोको निक्यौल गर्नुपर्दछ ।

ग. व्याख्या विश्लेषण

खास त्रुटिको प्रकृति छुट्टयाउने आधार के हो ? त्रुटि नियमित व्यवस्थित वा कुन प्रकारका हुन् ? त्यस्ता त्रुटि विद्यार्थीहरूका अभिव्यक्तिमा रहने कारणहरू के हुन् ? आदि कुराको खोजपूर्ण व्याख्या विश्लेषण गर्नु यसमा आवश्यक हुन्छ । यस क्रममा कतिपय त्रुटि हुनाका कारणहरू (पहिलो भाषा, पाठ्यसामग्री अनुपयुक्तता, शिक्षण अभ्यासको कमी) को अनुमान पनि गर्न सकिन्छ (अधिकारी २०५३ : ११५) ।

अन्त्यमा त्रुटिविश्लेषण खास त्रुटि निराकरणसँग बढी निकट हुने भएकाले प्राप्त त्रुटि निराकरण गर्नका लागि अपनाउन सकिने उपायहरूको समेत निक्यौल हुनु आवश्यक हुन्छ ।

३. सारांश

त्रुटिहरूलाई भाषिक संरचना, एकाइगत तह, सिकाइप्रक्रियाका स्रोत, स्वरूप, जटिलता आदि विभिन्न दृष्टिले वर्णन गर्न सकिन्छ । तसर्थ एउटै त्रुटिले पनि उक्त विभिन्न आधारमा भिन्न भिन्न प्रकृतिको प्रतिनिधित्व गर्न सक्छ । यद्यपि त्रुटिहरू भाषाका प्रयोक्ताहरूको प्रयोगका क्रममा खास चरण पार गरिसकेपछि अवशेषीकृत वा स्थिरीकृत हुन पुग्दछन् । उनीहरूको भाषाका विभिन्न अङ्ग पहिचान भएर रहन थाल्छन् । उक्त स्थितिमा निराकरण गर्ने काम निकै दुष्कर हुन जान्छ तर भाषा सिक्दै गरेको अवस्था तथा चरणमा रहेका त्रुटिहरूलाई क्रमशः निराकरण गर्दै लैजान सकिन्छ ।

अध्याय - तीन

शब्दोच्चारणसम्बन्धी त्रुटिको अध्ययन विश्लेषण

शब्दहरूको स्पष्ट र शुद्ध उच्चारणलाई नै यहाँ उच्चारणको रूपमा लिइएको छ । विद्यार्थीहरूलाई तालिकामा दिइएका शब्दहरूको उच्चारण गराउने क्रममा उनीहरूबाट उच्चारित शब्दहरूलाई जस्ताको त्यस्तै टिपोट समेतगरी क्रमशः विश्लेषण गरिएको छ । यसरी कक्षा ९ मा अध्ययनरत भ्नापा जिल्लाका राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूले शब्दहरूको उच्चारणमा गरेका वर्णगत त्रुटिहरूलाई यहाँ अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ ।

३.१ ब र व निहित शब्दहरूको उच्चारण

शब्द	सही		गलत		उच्चारित शब्द	उच्चारित हुने ठीक शब्द
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत		
घरबार	१००	१००	-	-	घर्बार्	घर्बार
तबला	१००	१००	-	-	तबला	तब्ला
बदनाम	१००	१००	-	-	बदनाम्	बदनाम्
बदनाम	१००	१००	-	-	बराबरी	बराबरी
बलियो	१००	१००	-	-	बलियो	बलियो
बालक	१००	१००	-	-	बालक्	बालक्
बालुवा	१००	१००	-	-	बालुवा	बालुवा
असम्भव	२०	२०	८०	८०	असम्भव	असम्भव
मानव	३०	३०	७०	७०	मानव	मानव्
वकिल	८०	८०	२०	२०	ओकिल	वक्किल
वरिपरि	९०	९०	१०	१०	वरिपरि	वरिपरि
शिव	३०	३०	७०	७०	शिव	शिव
शिवाकोटी	२०	२०	८०	८०	शिवाकाटी	शिवाकोटी
हावा	८०	८०	२०	२०	हावा	हावा

तालिका नं. १

विश्लेषण :

उपर्युक्त तालिकाअनुसार उच्चारण गराउँदा विद्यार्थीहरूले सबैभन्दा बढी त्रुटि “असम्भव” र “शिवाकोटी” शब्दलाई उच्चारण गर्दा देखिएको छ जसमा ८० प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् । त्यसपछि “मानव” र “शिव” शब्दको उच्चारणमा धेरै जसो त्रुटि गरेका छन् जसमा ७० प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् भने अन्य शब्दहरूमा १० प्रतिशतदेखि २० प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् । तर “ब” निहित घरबार, तबला, बदनाम बदनाम, बालुवा आदि शब्दहरूको उच्चारणमा उच्चारण गरिए अनुसार त्रुटि भएको पाइएन । यसरी “ब” लेखेर “व” नै उच्चारण हुने शब्दहरूमा त्रुटि गरेको नपाइए पनि “व” लेखेर “ब” उच्चारण हुने कतिपय शब्दमा “व” उच्चारण गरेको पाइयो भने “व” उच्चारण हुने शब्दमा केही विद्यार्थीहरूले “ब” को उच्चारण गरी त्रुटि गरेको पाइएको छ ।

३.२ क्ष र छ/छे वर्ग भएका शब्दहरूको उच्चारण

शब्द	सही		गलत		उच्चारित शब्द	उच्चारित हुने ठीक शब्द
	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत		
छत	१००	१००	-	-	छत्	छत्
छाता	१००	१००	-	-	छाता	छाता
छेक्नु	१००	१००	-	-	छेक्नु	छेक्नु
छेलो	१००	१००	-	-	छेलो	छेलो
छेपारो	१००	१००	-	-	छेपारो	छेपारो
ओछ्यान	१०	१०	९०	९०	ओच्छ्यान	ओछ्यान
पछ्यौरी	२०	२०	८०	८०	पच्छ्यौरि (पच्छौरि)	पछ्यौरि
पछि	७०	७०	३०	३०	पच्छि	पछि
पछ्छाडि	८०	८०	२०	२०	पच्छ्छाडि	पछ्छाडि
क्षमा	८०	८०	२०	२०	छमा, छेमा	क्षमा
रूद्राक्ष	८०	८०	२०	२०	रूद्राक्ष्य	रूद्राक्छ्य
लक्ष्य	७०	७०	३०	३०	लक्ष्य	लक्ष्य
शिक्षक	७०	७०	३०	३०	सिच्छेक	सिक्छ्यक्
शिक्षा	५०	५०	५०	५०	शिच्छ्या, शिच्च्या	शिक्षा
क्षमा	८०	८०	२०	२०	छमा, छेमा	क्षमा
लक्ष्मी	७०	७०	३०	३०	लछ्मी	लच्छ्मि
राक्षस	८०	८०	२०	२०	राछेस,	राच्छेस्
क्षेत्र	५०	५०	५०	५०	छेतर	छेतर
क्षेत्री	३०	३०	७०	७०	छतरि, छेतिरि, छेतरि	छत्रि
क्षेत्रीय	४०	४०	६०	६०	छतरिय, छेतिरि	छत्रिय

तालिका नं. २

विश्लेषण

उपर्युक्त तालिकाअनुसार सबैभन्दा बढी “ओछ्यान” शब्दलाई उच्चारण गर्दा त्रुटि देखिएको छ जसमा ९० प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् । त्यसपछि “पछ्यौरी” शब्दको

उच्चारणमा धेरै जसोले त्रुटि गरेका छन् जसमा ८० प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् भने अन्य शब्दहरूमा २० प्रतिशत देखि ७० प्रतिशतसम्मले त्रुटि गरेका छन् साथै “क्षत्री” शब्दको उच्चारणमा सबैभन्दा बढी ७० प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् । त्यसपछि “क्षेत्रीय” शब्दमा ६० प्रतिशतले उच्चारणमा त्रुटि गरेका छन् भने अन्य “क्षे” मा निहित शब्दहरूमा २० प्रतिशतदेखि ५० प्रतिशतसम्मले त्रुटि गरेका छन् त्यसका साथै छत, छाता, छेक्नु, छेलो, छेपारो आदि शब्दको उच्चारणमा कसैले पनि त्रुटि गरेको पाइएन भने राक्षस, क्षमा, रूद्राक्ष, पछ्याडि आदि शब्दहरूको उच्चारणमा २० प्रतिशतले मात्र त्रुटि गरेको पाइयो ।

३.३ “ट” वर्ग र “त” वर्गका शब्दहरूको उच्चारण

शब्द	सही		गलत		उच्चारित शब्द	उच्चारित हुने ठीक शब्द
	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत		
टमाटर	१०	१०	१०	१०	तमातर	टमाटर्
छोटोछोटो	४०	४०	६०	६०	छोतो छोतो	छोटोछोटो
ठालु	३०	३०	७०	७०	थालु	ठालु
ठीक	४०	४०	६०	६०	थिक	ठिक
ढाड	१०	१०	९०	९०	ढार, ढाण	ढाड्
डँडाल्लो	२०	२०	५०	५०	डन्डाल्लो, डराल्लो	डँडाल्लो
डाँडो	५०	५०	५०	५०	डाडो, डाँरो	डाँडो
कन्डो	५०	५०	५०	५०	कन्नो, कण्डो	कन्डो
घोडो	३०	३०	७०	७०	घोरो	घोडो
ढाल	१००	१००	-	-	ढाल	ढाल्
तन्नेरी	५०	५०	५०	५०	टन्नेरि	तन्नेरि
तिमी	५०	५०	५०	५०	टिमि	तिमी
थाल	३०	३०	७०	७०	ठाल, थाल	थाल्
पाथी	२०	२०	८०	८०	पाठी	पाथी
विद्यार्थी	३०	३०	७०	७०	विडह्यार्थी, विह्यार्थी	विद्दयार्थी
दमाहा	१०	१०	९०	९०	डमाहा, डमां	दमाहा
विदाइ	१०	१०	९०	९०	विढाइ	विदाइ
विद्वान्	५०	५०	५०	५०	विड्वान	विद्वान्
नदिनु	१०	१०	९०	९०	नडिनु, नडिनु	नदिनु
विधान	१०	१०	९०	९०	विढान, विडान	विधान्

तालिका नं. ३

विश्लेषण

उपर्युक्त तालिकाअनुसार उच्चारण गराउँदा सबैभन्दा बढी त्रुटि “टमाटर”, “ढाड” र “दमाहा” आदि शब्दलाई उच्चारण गर्दा देखिएको छ । जसमा ९० प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् भने सबैभन्दा कम त्रुटि डाँडो, तिमी, तन्नेरी उच्चारण गर्दा देखिएको छ । त्यसपछि “विधान” शब्दको उच्चारणमा धेरैले त्रुटि गरेका छन् । जसमा पनि ९०

प्रतिशतले नै त्रुटि गरेका छन् । अन्य शब्दहरूमा ५० प्रतिशतदेखि ८० प्रतिशतसम्मले त्रुटि गरेका छन् साथै ढाल शब्दको उच्चारणमा कसैले पनि त्रुटि गरेका छैनन् । कुनै कुनै राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूले भने त को उच्चारणमा “ट” को उच्चारण गर्ने गरेको पाइएको छ भने बढी सचेतता अपनाएर उच्चारण गर्न खोज्दा “टमाटर” जस्ता शब्दको उच्चारणमा “तमातर” उच्चारण गरेको पाइएको छ ।

३.४ ऋ र रि निहित शब्दहरूको उच्चारण

शब्द	सही		गलत		उच्चारित शब्द	उच्चारित हुने ठीक शब्द
	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत		
घरीघरी	५०	५०	५०	५०	घनिघनि	घरिघरि
चाकरी	९०	९०	१०	१०	चाकडी, चाकरी	चाकरि
टपरी	१००	१००	-	-	टप्री, तप्री	टप्री
तिरमिर	९०	९०	१०	१०	टिरमिर	तिरमिर्
रित्तिनु	१००	१००	-	-	रिटटिनु	रित्तिनु
रिकाबी	१००	१००	-	-	-	रिकाबि
रीतिथिति	१०	१०	९०	९०	रीटिथिटि	रितिथिति
कृपा	-	-	१००	१००	किर्पा, किरिपा,	कृपा
दात्रु	४०	४०	६०	६०	डातिरि, दातिरि	दात्रि
दृष्टि	-	-	१००	१००	दिस्टि, दिरिस्टि, दिस्टि	दृस्टि
मात्रु	४०	४०	६०	६०	माटिरी, माटरी	मात्रि
सृष्टि	२०	२०	८०	८०	सिस्टि, सिरिस्टि	सृष्टि
ऋषि	५०	५०	५०	५०	रिसी, रिस्सि	ऋषि
ऋणी	५०	५०	५०	५०	रिङ्णी, रिनी	ऋणि

तालिका नं. ४

विश्लेषण

उक्त तालिकाअनुसार सबैभन्दा बढी त्रुटि “कृपा र दृष्टि” शब्दलाई उच्चारण गर्दा शत प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् भने रिकाबि शब्दलाई उच्चारण गर्दा शत प्रतिशतले सही उच्चारण गरेका छन् । त्यसपछि सृष्टि शब्दको उच्चारणमा ८० प्रतिशत विद्यार्थीले त्रुटि गरेका छन् । त्यसैगरी “दात्रु र मात्रु” शब्दको उच्चारणमा ६० प्रतिशत विद्यार्थीहरूले त्रुटि गरेका छन् भने चाकरी र तिरमिर शब्दको उच्चारणमा १० प्रतिशतले मात्र त्रुटि गरेका छन् । अन्य शब्दहरूमा ४० देखि ५० प्रतिशत विद्यार्थीहरूले

त्रुटि गरेको पाइन्छ । साथै “ऋ”को उच्चारणमा “रि” उच्चारण मात्र नगरी णि उच्चारण गर्ने गरेको पाइयो । घरिघरि शब्दलाई घनिघनि उच्चारण गरेको पाइयो जसको उच्चारण प्रतिशत ५० रहेको छ ।

३.५ य र ए निहित शब्दहरूको उच्चारण

शब्द	सही		गलत		उच्चारित शब्द	उच्चारित हुने ठीक शब्द
	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत		
यताउति	९०	९०	१०	१०	एटाउटि	यताउति
यमराज	७०	७०	३०	३०	जेमराज, यामराज	यमराज
यज्ञ	७०	७०	३०	३०	एग्गे	यग्ग्यँ
यमुना	६०	६०	४०	४०	याँमुना	यमुना
माननीय	८०	८०	२०	२०	माननिए	माननिय
अध्ययन	२०	२०	८०	८०	अड्ढेन, अध्येन,	अद्ध्ययन्
उपाय	७०	७०	३०	३०	उपाए	उपाय
एउटा	९०	९०	१०	१०	यौता	एउटा
एकता	१००	१००	-	-	एक्टा	एकता
ऐन	३०	३०	७०	७०	एन	ऐन्
ऐना	२०	२०	८०	८०	एना	ऐना
पाइएन	१००	१००	-	-	-	पाइएन
गएका	१००	१००	-	-	-	गएका
गरिएको	१००	१००	-	-	-	गरिएको
भएको	१००	१००	-	-	-	भएको

तालिका नं. ५

विश्लेषण

उपर्युक्त तालिकाअनुसार सबैभन्दा “ऐना” शब्दलाई उच्चारण गर्दा ८० प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् भने पाइएन, गएका, गरिएको, भएको आदि शब्द उच्चारणमा त्रुटि गरेको पाइएन । त्यसपछि “ऐन” शब्दको उच्चारणमा ७० प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् भने यताउति र एउटा शब्दको उच्चारणमा १० प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् । अन्य शब्दको उच्चारणमा २० प्रतिशतदेखि ४० प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् ।

साथै सबैभन्दा बढी “अध्ययन” शब्दलाई (फरक फरक उच्चारण गरी) ८० प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् ।

३.६ अ र आ बाट निर्मित शब्दहरूको उच्चारण

शब्द	सही		गलत		उच्चारित शब्द	उच्चारित हुने ठीक शब्द
	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत		
अधिकार	८०	८०	२०	२०	अदिकार, अढिकार	अधिकार्
अध्यक्ष	५०	५०	५०	५०	आदक्षे, अदेच्छे	अद्ध्यक्छ्य
अपराध	७०	७०	३०	३०	आपराध, आपराद	अपराध्
अपमान	५०	५०	५०	५०	आपमान	अपमान्
अब	८०	८०	२०	२०	आब	अब
अन्तिम	३०	३०	७०	७०	आन्तिम	अन्तिम्
अप्टेरो	५०	५०	५०	५०	आप्ट्यारो, आप्टेरो	अप्टेरो
ऐन	९०	९०	१०	१०	ऐइन	ऐन्
आउ	१००	१००	-	-	-	आउ
आहा !	५०	५०	५०	५०	अहा !	आहा
आयो	१००	१००	-	-	-	आयो
आधारमा	५०	५०	५०	५०	आदारमा, आढारमा	आधारमा

तालिका नं. ६

विश्लेषण

उपर्युक्त तालिकाअनुसार उच्चारण गराउँदा विद्यार्थीहरूले सबैभन्दा बढी त्रुटि “अन्तिम” शब्दलाई ७० प्रतिशतसम्मले त्रुटि गरेका छन् भने आउ , आयो शब्द उच्चारणमा कसैले पनि त्रुटि गरेको पाइएन । त्यसपछि अध्यक्ष, अप्टेरो, आहा र आधारमा शब्दहरूको उच्चारणमा ५० प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् । अन्य शब्दहरूमा ३० देखि ४० प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् भने ऐन शब्दको उच्चारणमा १० प्रतिशतले मात्र त्रुटि गरेका छन् । कसैले भने “अ” निहित शब्दमा “आ” उच्चारण र आ निहित शब्दमा “अ” उच्चारण गरेको पनि पाइएको छ ।

३.७ स, ष, श निहित शब्दहरूको उच्चारण

शब्द	सही		गलत		उच्चारित शब्द	उच्चारित हुने ठीक शब्द
	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत		
साहसिक	२०	२०	८०	८०	साहसिक	साहसिक्
उत्सुकता	२०	२०	८०	८०	उत्सुकता	उत्सुकता
कस्ट	१००	१००	-	-	-	कस्ट
भाषा	९०	९०	१०	१०	भाखा	भाषा
पुरुष	५०	५०	५०	५०	पुरुस, पुरुख	पुरुस्
विशेषण	४०	४०	६०	६०	विसेसन,	विसेसण्
भाषिक	७०	७०	३०	३०	भासिक	भाषिक्
शब्द	१००	१००	-	-	-	सब्द
शुद्ध	८०	८०	२०	२०	सुद्द, सड्छ	सुद्ध

तालिका नं. ७

विश्लेषण

ष र श निहित शब्दहरूको उच्चारण संस्कृत भाषामा हुने गरे तापनि नेपाली भाषामा तिनको उच्चारण “स” नै हुने गर्दछ । नेपाली भाषाको लेख्यभाषा तालव्य श र मूर्धन्य ष प्रयोग हुने चलनचल्ती भए पनि कथ्य भाषामा तिनको प्रयोग हुँदैन । यसले उच्चारणका हिसाबले स, ष, र श को विभेद गर्नु जरूरी छैन । तैपनि कहिलेकाहीं सचेत प्रयोग गरी उच्चारण हुन सक्ने भएकाले यहाँ सामान्य रूपमा स, ष र श सम्बन्धी उच्चारणलाई छुट्याउन खोजिएको हो । उपर्युक्त तालिकाअनुसार सबैभन्दा बढी “भाषा” शब्दलाई ९० प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् । त्यसपछि “साहसिक र उत्सुकता” शब्दको उच्चारणमा ८० प्रतिशत विद्यार्थीले त्रुटि गरेका छन् भने शब्द उच्चारणमा कसैले पनि त्रुटि गरेका छैनन् । अन्य शब्दहरूमा २० प्रतिशतदेखि ६० प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् ।

३.८ हलन्त र अजन्त उच्चारण

शब्द	सही		गलत		उच्चारित शब्द	उच्चारित हुने ठीक शब्द
	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत		
उठ्छु	६०	६०	४०	४०	उटठ्छु	उट्ठ्छु
पढ्दैन	५०	५०	५०	५०	पदैन, परदैन	पढ्दैन
श्रीमान्	-	-	१००	१००	सिरमान, सिर्मान	श्रीमान्
बुद्धिमान्	-	-	१००	१००	बुड्डिमान	बुद्धिमान्
धनवान्	२०	२०	८०	८०	ढनवान	धन्वान्
चाहिन्छ	६०	६०	४०	४०	चाहिँछ, चाइछ	चाहिन्छ
पढ्छन्	५०	५०	५०	५०	पछँन, पडछन	पढ्छन्
गणना	६०	६०	४०	४०	गरना	गणना
हुन्छ	८०	८०	२०	२०	हुनछ	हुन्छ
आवश्यकता	६०	६०	४०	४०	आवस्यक्ता	आवस्स्यक्ता
गर (आदरार्थी)	४०	४०	६०	६०	गर्	गर
वस्दैन	३०	३०	७०	७०	वस्दैन	वस्दैन
भन (आदरार्थी)	४०	४०	६०	६०	भन्	भन
कसलाई	४०	४०	६०	६०	कस्लाई, कलाई, कल्ललाई	कस्लाई
उसलाई	५०	५०	५०	५०	उल्ललाई, उसलाई	उस्लाई

तालिका नं. ८

विश्लेषण

उपर्युक्त तालिकाअनुसार सबैभन्दा बढी “श्रीमान् र बुद्धिमान्” शब्दहरूमा शतप्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् । त्यसपछि, “धनवान्” शब्दको उच्चारणमा धेरै त्रुटि भएको देखिन्छ । जसमा ८० प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् भने हुन्छ शब्दको उच्चारणमा २० प्रतिशतले मात्र त्रुटि गरेका छन् । अन्य शब्दहरूमा ४० प्रतिशतदेखि ७० प्रतिशतले

त्रुटि गरेका छन् । प्रस्तुत तालिकामा हलन्त भएका शब्दहरूमा अजन्त उच्चारण र अजन्त भएका शब्दहरूमा हलन्त उच्चारण गर्ने गरेको उपर्युक्त तथ्यहरू दिइएको छ साथै उठ्छु जस्ता शब्दहरूको प्रयोगमा आगम हुने वर्ण “ट” को समेत प्रयोग भएको पाइन्छ ।

३.९ अनुस्वार र चन्द्रविन्दुको उच्चारण

शब्द	सही		गलत		उच्चारित शब्द	उच्चारित हुने ठीक शब्द
	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत		
अंश	८०	८०	२०	२०	अन्स	अम्स/अड्स
कंश	८०	८०	२०	२०	कन्स	कम्स/कड्स
संसार	७०	७०	३०	३०	सम्सार	सन्सार
पढें	-	-	१००	१००	पढे	पढें
सारांश	५०	५०	५०	५०	साराम्स	साराम्स
सिँचाइ	-	-	१००	१००	सिचाइ	सिँचाइ
भैसी	-	-	१००	१००	भैसि	भैसि
आँप	१००	१००	-	-	-	आँप्
खाऊँ	३०	३०	७०	७०	खाऊ, खाउ	खाऊँ
गउँत	५०	५०	५०	५०	गउत	गउँत्
गलैँचा	३०	३०	७०	७०	गलैचा	गलैँचा
जाऊँ	३०	३०	७०	७०	जाउ	जाऊँ
दाँत	५०	५०	५०	५०	डाँट, डाट	दाँत्
धुवाँ	२०	२०	८०	८०	ध्वाँहा, धुवाँ	धुवाँ

तालिका नं. ९

विश्लेषण

उपर्युक्त तालिकाअनुसार उच्चारण गराउँदा सबैभन्दा बढी त्रुटि “भैसी, सिँचाइ र पढें” शब्दहरूलाई उच्चारण गर्दा शतप्रतिशत विद्यार्थीहरूले त्रुटि गरेका छन् । त्यसपछि “धुवाँ, खाऊँ, जाऊँ र गलैँचा” शब्दहरूमा उच्चारण गराउँदा ७० प्रतिशतदेखि ८० प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् भने अंश र कंश उच्चारण गराउँदा २० प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् । अन्य शब्दहरूको उच्चारणमा ३० प्रतिशतदेखि ५० प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् साथै विकास निर्माणको प्रभावले गर्दा विभिन्न क्षेत्रहरूबाट राजवंशी बस्तीसँगै

बस्ती बस्न आउने अन्य भाषिक समुदायको प्रभावबाट हुन सक्छ धुवाँ शब्दमा “ढवाँहा” भएको पाइएकाले “ह” वर्णको आगम भई उच्चारणमा त्रुटि भएको पाइएको छ ।

३.१० रकार र रेफ निहित शब्दहरूको उच्चारण

शब्द	सही		गलत		उच्चारित शब्द	उच्चारित हुने ठीक शब्द
	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत		
परिश्रम	६०	६०	४०	४०	परिसरम	परिस्त्रम
राम्रो	५०	५०	५०	५०	रामणो	राम्म्रो
तित्रो	५०	५०	५०	५०	टितरो	तित्त्रो
जिब्रो	४०	४०	६०	६०	जिवरो	जिब्रो
प्रहरी	३०	३०	७०	७०	पहरि, परहरि	प्रहरि
प्रतिशत	५०	५०	५०	५०	परतिसत	प्रतिसत्
गर्दछौं	५०	५०	५०	५०	गरदछौं,	गर्दछौं
हर्के	७०	७०	३०	३०	हरके	हर्के
गन्यो	५०	५०	५०	५०	गरयो, गण्यो	गर्यो
मन्यो	६०	६०	४०	४०	मरयो	मर्यो
भन्यो	३०	३०	७०	७०	भरयो, भण्यो	भर्यो
याक	५०	५०	५०	५०	याक	र्याक्
याल	५०	५०	५०	५०	याल	र्याल्

तालिका नं. १०

विश्लेषण

उपर्युक्त तालिकाअनुसार उच्चारण गराउँदा सबैभन्दा बढी त्रुटि “भन्यो र प्रहरी” शब्दलाई उच्चारण गर्दा ७० प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् । त्यसपछि राम्रो शब्दको उच्चारणमा धेरैजसो ६० प्रतिशत ले त्रुटि गरेका छन् भने अन्य शब्दहरूमा २० प्रतिशत देखि ५० प्रतिशतले त्रुटि गरेको पाइएको छ । त्यसैगरी सबैभन्दा कम त्रुटि हर्के शब्दको उच्चारणमा ३० प्रतिशतले गरेका छन् भने -याक, -याल, ग-यो, गर्दछौं, प्रतिशत आदि शब्दहरूको उच्चारणमा ५० प्रतिशतले ठीक र ५० प्रतिशतले त्रुटिपूर्ण उच्चारण गरेका छन् ।

३.११ ग्यँ र ज्ञ' निहित शब्दहरूको उच्चारण

शब्द	सही		गलत		उच्चरित शब्द	उच्चारित हुने ठीक शब्द
	सङ्ख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत		
आज्ञा	८०	८०	२०	२०	आग्या	आज्ञा
संज्ञा	५०	५०	५०	५०	सङ्ग्या	सङ्ग्याँ
ज्ञवाली	७०	७०	३०	३०	ज्ञावालि, ज्ञावलि	ज्ञवालि
ग्यास्टिक	२०	२०	८०	८०	गेस्टिक	ग्यास्टिक्
व्यङ्ग्य	७०	७०	३०	३०	वेङ्गे	व्यङ्ग्य
ग्याँचे	७०	७०	३०	३०	ग्याच्च्या, ग्वाच्चे	ग्याँचे
नङ्ग्याउनु	८०	८०	२०	२०	नङ्ङ्याउनु	नङ्ग्याउनु
ग्याँस	३०	३०	७०	७०	ग्यास	ग्याँस्
भल्याँस्स	८०	८०	२०	२०	भल्यास्स	भल्याँस्स

तालिका नं. १२

विश्लेषण

उपर्युक्त तालिकाअनुसार उच्चारण गराउँदा विद्यार्थीहरूले सबैभन्दा बढी त्रुटि 'ग्यास्टिक' शब्दलाई उच्चारण गर्दा ८० प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् भने सबैभन्दा कम त्रुटि नङ्ग्याउनु शब्दलाई उच्चारण गर्दा २० प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् । त्यसपछि ग्याँस शब्दको उच्चारणमा ७० प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् भने आज्ञा, भल्याँस्स आदि शब्दहरूको उच्चारणमा पनि सबैभन्दा कम अर्थात् २० प्रतिशतले मात्र त्रुटि गरेका छन् । अन्य शब्दहरूमा ३० प्रतिशतदेखि ५० प्रतिशतले त्रुटि गरेको पाइएको छ ।

३.१२ प्राणत्वसम्बन्धी उच्चारण (अल्पप्राण- महाप्राण)

शब्द	सही		गलत		उच्चरित शब्द	उच्चारित हुने ठीक शब्द
	सङ्ख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत		
डाइभर	१०	१०	९०	९०	डाइवर (अल्पप्राण)	डाइभर्
वाक्खा	५०	५०	५०	५०	वाक्खा (अल्पप्राण)	वाक्खा
वाघ	२०	२०	८०	८०	वाग (अल्पप्राण)	वाघ्
वाभन्नु	३०	३०	७०	७०	वाज्नु (अल्पप्राण)	वाभन्नु
माभन्नु	३०	३०	७०	७०	माज्नु (अल्पप्राण)	माभन्नु
माघ	३०	३०	७०	७०	माग (अल्पप्राण)	माघ्
साभा	४०	४०	६०	६०	साजा (अल्पप्राण)	साभा
काग	७०	७०	३०	३०	काक (महाप्राण)	काग्

घोडा	८०	८०	२०	२०	घोरा (महाप्राण)	घोडा
जाँतो	६०	६०	४०	४०	भाँतो (महाप्राण)	जाँतो
जहान	२०	२०	८०	८०	भहान (महाप्राण)	जहान्
जहाज	५०	५०	५०	५०	भहाज (महाप्राण)	जहाज्
फुपु	८०	८०	२०	२०	फुफू (महाप्राण)	फुपू

तालिका नं. १३

विश्लेषण

उपर्युक्त तालिकाअनुसार उच्चारण गराउँदा सबैभन्दा बढी 'झाइभर' शब्दलाई उच्चारण गर्दा ९० प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् । त्यसपछि 'बाघ' शब्दको उच्चारणमा ८० प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् भने अन्य शब्दहरूमा ५० प्रतिशतदेखि ७० प्रतिशतले 'महाप्राण' वर्णलाई अल्पप्राण वर्ण उच्चारण गरेको पाइएको छ साथै अल्पप्राण वर्ण निहित शब्दमा महाप्राण उच्चारण भएको पाइन्छ । जस्तै: 'जहाज' शब्दलाई उच्चारण गर्दा ५० प्रतिशतले 'भहाज' उच्चारण गरेका छन् । त्यसपछि 'जहान' शब्दको उच्चारणमा ८० प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् भने अन्य शब्दहरूमा २० प्रतिशत देखि ४० प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् । यसरी महाप्राणलाई अल्पप्राण उच्चारण र अल्पप्राणलाई महाप्राण उच्चारण गरेको पाइएको छ ।

३.१३ घोषत्वसम्बन्धी उच्चारण (सघोष र अघोष)

शब्द	सही		गलत		उच्चरित शब्द	उच्चरित हुने ठीक शब्द
	सङ्ख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत		
नगद	५०	५०	५०	५०	नकद (अघोष)	नगद्
लोग्ने	५०	५०	५०	५०	लोकने (अघोष)	लोग्ने/लोकने
खुवै	६०	६०	४०	४०	खुपै (अघोष)	खुवै
किताव	५०	५०	५०	५०	किताप (अघोष)	किताव्
लाग्यो	९०	९०	१०	१०	लाक्यो (अघोष)	लाग्यो
पुग्यो	७०	७०	३०	३०	पुक्यो (अघोष)	पुग्यो

तालिका नं. १४

विश्लेषण

उपर्युक्त तालिकाअनुसार उच्चारण गराउँदा सबैभन्दा बढी त्रुटि 'किताव' शब्दलाई उच्चारण गर्दा ५० प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् भने सबैभन्दा कम त्रुटिलाग्यो शब्दको उच्चारणमा भएको छ । त्यसपछि 'नगद' शब्दको उच्चारणमा ५० प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् भने अन्य शब्दहरूमा १० देखि ५० प्रतिशत सम्मले त्रुटि गरेका छन् । घोषत्व बनाउने प्रवृत्ति राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूमा पर्याप्त भएको उक्ततथ्यले देखाउँछ । तर अघोषलाई घोष बनाउने प्रवृत्ति भने देखिँदैन ।

३.१४ विविध शब्दहरूको उच्चारण

शब्द	सही		गलत		उच्चरित शब्द	उच्चारित हुने ठीक शब्द
	सङ्ख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत		
गणना	६०	६०	४०	४०	गरना	गणना
गणेश	३०	३०	७०	७०	गनेस्	गणेश्
घोडा	८०	८०	२०	२०	घोरा घोरहा	घोडा
जहाज	४०	४०	६०	६०	भाज	जहाज्
टमाटर	१०	१०	९०	९०	तमातर	टमाटर्
ड्राइभर	३०	३०	७०	७०	डाइवर	ड्राइभर्
डाँडो	४०	४०	६०	६०	डाँरो	डाँडो
धुवाँ	४०	४०	६०	६०	दुवाँ	धुवाँ
नवलपुर	७०	७०	३०	३०	लवलपुर	नवलपुर्
नोट	८०	८०	२०	२०	लोट	नोट्
नौलापुर	७०	७०	३०	३०	लौलापुर	नौलापुर्
बिँडी	५०	५०	५०	५०	बिरी	बिँडी
प्रणाम	५०	५०	५०	५०	प्रनाम	प्रणाम्
पढ्नु	४०	४०	६०	६०	पर्नु	पढ्नु
बिजुली	७०	७०	३०	३०	बिज्ली	बिजुली
सिपाही	४०	४०	६०	६०	सिपाइ	सिपाहि
सिँढी	३०	३०	७०	७०	सिँरि	सिँढि
छिँडी	३०	३०	७०	७०	छिँरि	छिँडि

तालिका नं. १५

विश्लेषण

उपर्युक्त तालिका अनुसार उच्चारण गराउँदा धुवाँ, घोडा र उठ्छु जस्ता शब्दहरूमा क्रमशः 'धुवाँ' मा 'हा' घोडामा र, रा, हा र उठ्छुमा 'ट' वर्णको आगम भएको पाइएको छ साथै 'जहाज', ड्राइभर, नोट, नौलापुर, जस्ता शब्दहरूमा वर्णको लोप हुन गएको पाइएको छ र आदेश भई 'न' को सट्टा 'ल' समेत आएको छ । शब्दोच्चारणमा समेत उच्चारण गर्न खोज्दा 'ट' वर्णका टमाटर जस्ता शब्दलाई ९० प्रतिशतले 'तमातर' शब्द उच्चारण गरी त्रुटि गरेका छन् । अन्य शब्दहरूमा २० प्रतिशत देखि ७० प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् ।

३.१५ सारांश

राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूलाई शब्दोच्चारणसम्बन्धी उच्चारण गराउँदा ब र व, क्ष र छ, ट र त, य र ए, अ र आ, श ष स, हलन्त अजन्त, अनुस्वार र चन्द्रविन्दु, रकार र रेफ, ग्यँ र ज्ञ, प्राणत्व, घोषत्व आदि शब्दहरूको उच्चारण गराउँदा प्रशस्त त्रुटि गरेको पाइयो । आफ्नो प्रथम मात्रभाषाको प्रभावले महाप्राणलाई अल्पप्राण र अल्पप्राणलाई महाप्राण उच्चारण गरेको पाइयो एकातर्फ भने अर्कातर्फ ज्ञ निहित शब्दहरूको उच्चारण गराउँदा ज्ञ लाई ग्य उच्चारण गरेको पाइयो । त्यसैगरी रकार र रेफ निहित शब्दहरूको उच्चारण गराउँदा पनि ३० देखि ७० प्रतिशतले त्रुटि गरेको पाइयो । त्यसका अतिरिक्त य र ए निहित शब्दहरूको उच्चारण गराउँदा १० देखि ८० प्रतिशतसम्म र अ र आ प्रयोग भएका शब्दहरूमा १० प्रतिशत देखि ७० प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् । ऋ र रि निहित दृष्टि शब्दको उच्चारण गराउँदा सबै विद्यार्थीहरूले त्रुटि गरेको पाइयो ।

अध्याय-४ (चार)

नियोजित र स्वतन्त्र संवादको उच्चारण विश्लेषण

४.१. नियोजित संवाद (मनपर्ने चाडपर्वहरू)

शोधनिर्देशकको सल्लाहअनुसार यस अध्यायमा राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूलाई 'मनपर्ने चाडपर्वहरू' विषय शीर्षकमा नियोजित संवाद दिएको थियो जसमा १० जना विद्यार्थीहरूलाई संवादका लागि पाँच समुहमा विभाजन गरी संलग्न गराइएको थियो । उक्त संवादमा गरेका उच्चारणका आधारमा त्रुटिहरूको विश्लेषण निम्नलिखित तालिकाअनुसार गरिएको छ ।

qm = ;+ = gfd	ljBf yL{s f] gfd	j0f{ pRrf/0 f		kbof]u		kb ljof]u		; ' /						anf3ft															
		;x L	u n t	; x L	unt	;xL	unt	;fdfGo		k ZgfTds		cfZrof{Td s		;xL	unt														
								;xL	unt	;xL	unt	;xL	unt																
		;a\V	k Lt	;a\V	k Lt	;a\V	k Lt	;a\V	k Lt	;a\V	k Lt	;a\V	k Lt	;a\V	k Lt	;a\V	k Lt												
!	nIdL /fhj +zL	428	60	486	40	8	40	12	60	5	50	5	50	6	60	8	80	6	60	9	90	12	120	5	50	5	50		
@	hLtg L /fhj +zL	633	43	499	49	9	34	43	64	8	80	6	60	8	80	8	80	9	90	9	90	11	110	11	110	11	110	11	110
#	zflG t /fhj +zL	509	40	509	40	0	40	40	40	3	30	9	90	4	40	4	40	3	30	4	40	3	30	3	30	3	30	3	30
\$	cug' /fhj +zL	1054	63	1117	219	19	24	43	64	8	80	6	60	8	80	9	90	9	90	9	90	11	110	11	110	11	110	11	110
%	kfgL nfn /fhj +zL	703	69	772	32	1	40	42	60	8	80	6	60	8	80	8	80	9	90	9	90	11	110	11	110	11	110	11	110
^	r}t' /fhj +zL	1054	63	1117	219	19	24	43	64	8	80	6	60	8	80	9	90	9	90	9	90	11	110	11	110	11	110	11	110

&	cd[/fhj +zL	१०-०	६५	५०	२५	१३	६५	३	३०	७	७०	६	६०	४	४०	३	६०	२	४०	३	६०	२	४०	३	६०	२	४०	१४५	५९.९८	१००	४०.९८
5	/l~h tf /fhj +zL	५५६	४५	६६	५५	५	४०	७	७०	३	३०	४	४०	४	५०	३	६०	२	४०	१	३३.३३	६६.६६	१३५	५५.९०	११०	११०	१४५	५९.९८	१००	४०.९८	
(	k s[lt /fhj +zL	५५६	४०	६६	५०	५	४०	७	७०	३	३०	४	४०	४	५०	३	६०	२	४०	१	३३.३३	६६.६६	१३५	५५.९०	११०	११०	१४५	५९.९८	१००	४०.९८	
!)	;lg tf /fhj +zL	५००	४०	६६	५०	५	४५	६	६०	४	४०	६	६२	३	३७	३	६०	२	४०	२	६६.६६	३३.३३	१४०	५७.९४	१०५	१०५	१४५	५९.९८	१००	४२.८५	

तालिका नं. १६

विश्लेषण

राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको उच्चारणमा विभिन्न किसिमका त्रुटिहरू गर्ने गरेको पाइन्छ । प्रस्तुत अध्ययनमा राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूले दिएको नियोजित संवादमा भएको उच्चारण प्रक्रियाका आधारमा वर्णहरूको उच्चारण सुर र बलाघात पक्षलाई समेत प्रष्टाउने गरी तालिका दिएर विश्लेषण गरिएको छ ।

क. वर्ण उच्चारण

उपर्युक्त तालिकाअनुसार नियोजित संवादमा दिएको 'मनपर्ने चाडपर्वहरू' शीर्षकको संवाद उच्चारणमा वर्णहरूको उच्चारण गर्दा सबैभन्दा बढी त्रुटि गर्ने विद्यार्थीहरूले ६० प्रतिशतसम्म त्रुटि गरेको पाइन्छ । त्यसपछि अलिकम गर्ने विद्यार्थीहरूले ५५ प्रतिशत वर्णहरूको उच्चारणमा त्रुटि गरेको पाइन्छ भने सबैभन्दा कम त्रुटि गर्नेले ३३ प्रतिशत वर्णहरूको उच्चारणमा त्रुटि गरेको पाइएको छ ।

हिजो देखि	हिजोदेखि
गौरादह	गौराद
विद्यालय	विद्यालय
बाटो	बातो
रंजीता	रंजीटा

ख. सुर

नियोजित संवादका क्रममा सुरसमेत परीक्षण गर्ने हेतुले राखिएको थियो । जसमा संवादमा संलग्न विद्यार्थीमध्ये सबैभन्दा बढी त्रुटि गर्नेले ६० प्रतिशत र सबैभन्दा कम त्रुटि गर्नेले ३० प्रतिशत सुर पक्षमा ठीक उच्चारण नगरी त्रुटिपूर्ण उच्चारण गरेको पाइएको छ । जस्तै:

- मेला हेर्न जाने होइन शान्ति ?- मेलाहेन जाने होइन शान्ति । (प्रश्नार्थकलाई सामान्य)
 कुरा गरेकी थिइन - कुरा गरेकी थिइन ? (सामान्यलाई प्रश्नार्थक)
 हुन्न कहाँ भन्नु र ! - हुन्न कहाँ भन्नु । (आश्चर्यार्थकलाई सामान्यार्थक)

ग. बलाघात

नियोजित संवादमा विद्यार्थीहरूबाट हुनसक्ने त्रुटिपक्षलाई केलाउने सन्दर्भमा बलाघात पक्षलाई समेत यस अध्ययनमा प्रस्तुत गरिएको छ, जसमा शब्दहरूको उच्चारणमा बल प्रयोग गर्नु पर्नेमा नगरेको र बल प्रयोग नगर्नुपर्ने स्थानमा बल प्रयोग गरेर समेत राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको उच्चारणमा त्रुटि गर्ने गरेको पाइन्छ। यसरी यस अध्ययनमा संलग्न विद्यार्थीहरू मध्ये सबैभन्दा बढी त्रुटि गर्नेले ५७.८९ प्रतिशत त्रुटि गरेको पाइन्छ। त्यसपछि केही कम त्रुटि गर्नेले ५२.६३ प्रतिशत र सबैभन्दा कम त्रुटि गर्नेले पनि ३०.३९ प्रतिशत त्रुटि गरेको पाइएको छ। जस्तै :-

- हुन्छ नि - हुन्छ नि (नि मा बल प्रयोग गर्नु पर्नेमा नगरेको)
- आजै जाऊन - आजै जाऊन् (आजैमा बल प्रयोग नगर्नु)

४.२. स्वतन्त्र संवाद:

राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन गर्ने क्रममा विद्यार्थीहरूलाई सिरूवा पर्व (बैशाख १,२,३ गते) विषयमा स्वतन्त्र संवाद गराइएको थियो। यस संवादमा १० जना छात्र छात्राहरूलाई सरिक गराइएको थियो। त्यसमा पदसङ्गति (लिङ्ग, वचन, पुरूष, आदर) तथा शब्दछनोट र पदक्रमलाई हेर्ने काम गरिएको छ। साथै प्रत्येक पक्षमा भएका त्रुटिहरूलाई तालिकीकरण गरी निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ।

स्वतन्त्र संवाद उच्चारणसम्बन्धी विवरण

क्र.सं	विद्यार्थीको नाम	लिङ्ग				वचन				आदर				पुरूष				बलाघात			
		सही		गलत		सही		गलत		सही		गलत		सही		गलत		सही		गलत	
		स.	प्र.	स.	प्र.	स.	प्र.	स.	प्र.	स.	प्र.	स.	प्र.	स.	प्र.	स.	प्र.	स.	प्र.	स.	प्र.
१.	लक्ष्मी राजवंशी	३	६०	२	४०	४	५०	४	५	३	६	२	४	३	६	२	४	४	८	१	२
२.	जीतनी राजवंशी	४	८०	१	२०	३	३७.५	५	६	२	४	३	६	३	६	२	४	२	४	३	६
३.	शान्ति राजवंशी	३	६०	२	४०	५	६२.५	३	३	२	४	३	६	२	४	३	६	२	४	३	६
४.	अगनु राजवंशी	३	६०	२	४०	५	६२.५	३	३	३	६	२	४	४	८	१	२	४	८	१	२
५.	पानीलाल राजवंशी	४	८०	१	२०	३	३७.५	६	२	४	८	१	२	४	८	१	२	३	६	२	४
६.	चैतु राजवंशी	३	६०	२	४०	४	५०	४	५	३	६	२	४	३	६	२	४	३	६	२	४
७.	अमृता राजवंशी	४	८०	१	२०	३	३७.५	५	६	२	४	३	६	२	४	३	६	४	८	१	२
८.	रञ्जिता राजवंशी	४	८०	१	२०	५	३२.५	३	३	२	४	३	६	४	८	१	२	२	४	३	६

								५											
--	--	--	--	--	--	--	--	---	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

तालिका न १७

विश्लेषण

४.२.१. सङ्गतिसम्बन्धी उच्चारण

क. लिङ्ग सङ्गति

उपर्युक्त तालिकाअनुसार स्वतन्त्र संवादमा सबैभन्दा बढी लिङ्गगत सङ्गतिको त्रुटि गर्नेले ४० प्रतिशत र सबैभन्दा कम त्रुटि गर्नेले २० प्रतिशत त्रुटि गरेका छन् । जस्तै:-

आमाले पैसा दिन्छ । (आमाले पैसा दिनुहुन्छ)

दिदीहरू आउँछ । (दिदीहरू आउनुहुन्छ)

ख. वचन सङ्गति

उपर्युक्त तालिकाअनुसार स्वतन्त्र संवादमा सबैभन्दा बढी त्रुटि गर्नेले ६२.५० प्रतिशत र सबैभन्दा कम गर्नेले ३७.५० प्रतिशत त्रुटि गरेका छन् । जस्तै:-

हामी सिरूवा मनाउँछ । (हामी सिरूवा मनाउँछौं)

हामी खान्छ । (हामी खान्छौं)

ग. पुरूष सङ्गति

उपर्युक्त तालिकाअनुसार स्वतन्त्र संवादमा संलग्न विद्यार्थीहरू मध्ये सबैभन्दा बढी त्रुटि गर्नेले ६० प्रतिशत र सबभन्दा कम त्रुटि गर्नेले २० प्रतिशत त्रुटिगोको पाइएको छ । जस्तै :

म जार खान्छ । (म जाँड खान्छु)

हामी फलफूल खान्छ । (हामी फलफूल खान्छौं)

हामी गाउँछ र नाच्छ । (हामी गाउँछौं र नाच्छौं ।)

घ. आदर सङ्गति

उपर्युक्त तालिकाको आधारमा स्वतन्त्र संवादमा संलग्न विद्यार्थीहरूले गरेको त्रुटिहरूको विश्लेषण गर्दा वाक्य तहमा आदरमा अत्याधिक त्रुटि गरेको पाइन्छ जसमध्ये अधिकतम त्रुटि गर्नेले ६० प्रतिशत र न्यूनतम त्रुटि गर्नेले ४० प्रतिशत त्रुटि गरेका छन् ।

जस्तै:- बा- आमाले सामान किनेर ल्याउँछ ।

सिरूवामा दिदीहरू आउँछ ।

दिदीले खाना पकाउँछ ।

हामीलाई मासु खान दिन्छ ।

४.२.२. सुरसम्बन्धी उच्चारण

उपर्युक्त तालिकाअनुसार स्वतन्त्र संवाद गराउँदा सुर पक्षलाई पनि हेरिएको छ जसमा अधिकतम त्रुटि गर्नेले लगभग ४० प्रतिशत र कम त्रुटि गर्नेले पनि २० प्रतिशत त्रुटि गरेको पाइएको छ । उदाहरण स्वरूप:-

ठूलो मानिसलाई ढोकी दिन्छन् । (सामान्य सुर)

ठूलो मानिसलाई ढोकी दिन्छन् ? (प्रश्नसुर)

यहाँ सामान्य सुरलाई प्रश्नात्मक सुर बनाएर उच्चारण गरेको पाइन्छ ।

४.२.३. बलाघातसम्बन्धी उच्चारण

स्वतन्त्र संवादमा संलग्न विद्यार्थीहरूले बलाघातमा गरेको त्रुटिको विश्लेषण गर्ने क्रममा माथिको तालिका अनुसार के भन्न सकिन्छ भने अधिकतम त्रुटि गर्नेले ६० प्रतिशत र न्यूनतम त्रुटि गर्नेले २० प्रतिशत त्रुटि गरेको पाइन्छ । जस्तै दिदीले मिठो खाना पकाउनु हुन्छ ।

मिठो शब्दमा बल दिनुपर्ने तर 'दिदी ले मिठो खाना पकाउँछ' बनाएर बलाघातमा त्रुटि भएको छ । त्यस्तै – 'ठूलो मान्छेले पैसा दिन्छन्' मा 'पैसा शब्दमा बल दिनु पर्नेमा 'ठूलो मान्छेले पैसा दिन्छ' गराएर बलाघातसम्बन्धी त्रुटि भएको छ ।

४.२.४. शब्द छनोट र पदक्रमसम्बन्धी त्रुटि

क्र. सं.	विद्यार्थीको नाम	शब्द छनोट				पदक्रम			
		उपयुक्त		अनुपयुक्त		उपयुक्त		अनुपयुक्त	
		सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१.	लक्ष्मी राजवंशी	१८	८१.८२	४	१८.१८	३	६०	२	४०
२.	जीतनी राजवंशी	३२	८	८	२०	८	६६.६७	४	३३.३३
३.	शान्ति राजवंशी	१७	७७.२७	५	२२.७२	२	४०	३	६०
४.	अगनु राजवंशी	३०	७८.२४	८	२१.०६	६	५०	६	५०
५.	पानीलाल राजवंशी	१५	६८.१८	७	३१.८२	४	८०	१	२०
६.	चैतु राजवंशी	३३	८६.८४	५	१३.१६	८	६६.६७	४	३३.३३
७.	अमृता राजवंशी	१५	६८.१८	७	३१.८२	३	६०	२	४०
८.	रञ्जिता राजवंशी	३०	७८.९४	८	२१.०६	७	५८.३३	५	४१.६७
९.	प्रकृति राजवंशी	१८	८१.८२	४	१८.१८	३	६०	२	४०
१०.	सुनिता राजवंशी	३०	७८.९४	८	२१.०६	७	५८.३३	५	४१.६७

क. शब्द छनोट

माथिको तालिकाअनुसार स्वतन्त्र संवादमा संलग्न विद्यार्थीहरू मध्ये लगभग ६८.१८ देखि ७८.९४ प्रतिशतले उपयुक्त शब्दहरूको छनोट गरेको र २१.०६ देखि ३१.८२ प्रतिशतले अनुपयुक्त शब्दहरूको छनोट गरेको पाइएको छ । जस्तै

पर्व धुमधामले मनाउँछौं । (उपयुक्त)

मिठो मान्छौं, खान्छौं । (मान्छौं - अनुपयुक्त)

ख. पदक्रम

स्वतन्त्र संवादमा पदक्रमसम्बन्धी त्रुटि हेर्ने सन्दर्भमा माथिको तालिकाले के देखाउँछ, भने पदक्रमसम्बन्धी अधिकतम त्रुटि गर्नेले ६० प्रतिशत र न्यूनतम त्रुटि गर्नेले २० प्रतिशत गरेका छन् । जस्तै

सिरूवा पर्वमा दिदीहरू आउनु हुन्छ - दिदीहरू आउँछ सिरूवा पर्वमा ।

अध्याय- ५

उपसंहार

५.१. निष्कर्ष

प्रस्तुत शोध-अध्ययनबाट तल उल्लेख गरिए अनुसारको निष्कर्षहरू देखिएका छन्:-

५.२ वर्णोच्चारणसम्बन्धी निष्कर्ष

क. 'ब' र 'व' निहित शब्दहरूको उच्चारणमा 'मानव' शब्दलाई 'मानब' र 'शिव' शब्दको उच्चारणमा 'शिव' उच्चारण गरेर ७० प्रतिशतले त्रुटि गरेको पाइन्छ ।

ख. 'क्ष' र 'छ/छे' वर्ग भएका शब्दहरूको उच्चारणमा ओच्छ्यानलाई 'ओच्छ्यान' र 'पच्छ्यौरी' शब्दहरूको उच्चारणमा 'पच्छ्यौरी' उच्चारण गरेर ८० देखि ९० प्रतिशत विद्यार्थीहरूले त्रुटि गरेका छन् ।

ग. 'ट' वर्ग र 'त' वर्गका शब्दहरूको उच्चारणमा तन्नेरीलाई 'टन्नेरी' र 'टमाटर' लाई 'तमातर' उच्चारण गरेर ९० प्रतिशत विद्यार्थीले त्रुटि गरेको पाइन्छ ।

घ. 'ऋ' र 'रि' निहित शब्दहरूको उच्चारणमा 'ऋणी' शब्दलाई 'रिनी' र 'कृपा' शब्दलाई 'किरिपा' उच्चारण गरी ५० प्रतिशतदेखि १०० प्रतिशत विद्यार्थीहरूले त्रुटि गर्ने गरेको पाइन्छ ।

ङ. 'य' र 'ए' निहित शब्दहरूको उच्चारणमा 'यमराज' शब्दलाई 'जेमराज' र 'ऐना' शब्दलाई 'एना' उच्चारण गरी १० प्रतिशतदेखि ८० प्रतिशत विद्यार्थीहरूले त्रुटि गरेको पाइन्छ ।

च. 'अ' र 'आ' बाट निर्मित शब्दहरूको उच्चारणमा 'अन्तिम' शब्दलाई 'आन्तिम' र 'आधारमा' शब्दलाई 'आदारमा' उच्चारण गरी ५० प्रतिशत त्रुटि गरेको पाइन्छ ।

छ. 'स', 'ष' र 'श' निहित शब्दहरूको उच्चारणको भाषा शब्दलाई 'भाखा', 'साहसिक' शब्दलाई 'साहस्सिक' शुद्ध शब्दलाई सुद्ध उच्चारण गरी २० देखि ९० प्रतिशत उच्चारणमा त्रुटि गरेको पाइन्छ ।

ज. हलन्त र अजन्त शब्दहरूको उच्चारणमा 'श्रीमान्' शब्दलाई 'सिरमान' बनाएर हलन्तलाई अजन्त उच्चारण गरी त्रुटि गर्ने र 'गणना' अजन्त शब्दलाई गर्ना गणना उच्चारण गरी ४० प्रतिशत देखि १०० प्रतिशतसम्म उच्चारणमा त्रुटि गरेको पाइन्छ ।

झ. अनुस्वार र चन्द्रविन्दुको उच्चारणमा 'पठें' शब्दलाई 'पठे' र 'भैसीं' शब्दलाई 'भैसी' र धुवाँ शब्दलाई 'ध्वाँहा', 'दुवा' उच्चारण गरी ८० प्रतिशत देखि १०० प्रतिशतसम्म त्रुटि गरेको पाइन्छ ।

ञ. रकार र 'रेफ' निहित शब्दहरूको उच्चारणमा 'प्रहरी !' शब्दलाई 'पर्हरी' र 'भ्यो' शब्दलाई 'भड्यो' उच्चारण गरी ५० देखि ७० प्रतिशत विद्यार्थीहरूले उच्चारणमा त्रुटि गरेको पाइन्छ ।

ट. ज्ञ र ग्यं निहित शब्दहरूको उच्चारणमा 'ग्यास्टिक' शब्दलाई 'गेस्टिक' र 'आज्ञा' शब्दलाई 'आग्या' उच्चारण गरी २० प्रतिशतदेखि ८० प्रतिशत त्रुटि गरेको पाइन्छ ।

ठ. प्राणत्वसम्बन्धी उच्चारण (अल्पप्राण र महाप्राण) मा बाघ शब्दलाई 'बाग' र जहाज शब्दलाई 'भाज' उच्चारण गरी ८० प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् ।

ड. घोषत्वसम्बन्धी उच्चारण (सघोष र अघोष) मा 'नगद' शब्दलाई नकद र किताव शब्दलाई किताप उच्चारण गरी ७० प्रतिशतदेखि ८० प्रतिशत त्रुटिगरेका छन् । अघोषलाई सघोष उच्चारण गरेको भने पाइदैन ।

ढ. विविध शब्दहरूको उच्चारणमा 'नवलपुर' शब्दलाई 'लवलपुर' र 'नौलापुर' शब्दलाई कसैकसैले 'लौलापुर' उच्चारण गरी ३० प्रतिशतले त्रुटि गरेका छन् ।

यसरी वर्णोच्चारणमा प्रशस्त त्रुटि हुने गरेको देखिएको छ र वर्णागम वर्णादेश जस्ता विविध त्रुटिहरू पनि हुने गरेको देखिन्छ ।

५.३ नियोजित संवाद उच्चारणसम्बन्धी निष्कर्ष

क. संवादमा शब्दोच्चारण गर्दा कतिपय वर्णगत त्रुटिहरू प्रशस्त भएका पाइन्छ । 'विद्यालय' शब्दको उच्चारणमा विद्यालय, र 'दर्शै' शब्दलाई डसै आदि उच्चारण गरी त्रुटि गरेको पाइन्छ ।

ख. पदयोग हुने शब्दहरूको उच्चारणमा 'गौरीगञ्ज' शब्दलाई गौरी गञ्ज र 'उनीहरूसँग' शब्दलाई उनीहरू संग आदि पदको वियोग उच्चारण गरी ३५ प्रतिशतदेखि ६५ प्रतिशतसम्म त्रुटि गरेका पाइन्छ ।

ग. पद वियोग हुने शब्दहरूको उच्चारणमा लौ न त लाई 'लौनत' र 'तिमीलाई नि' उच्चारण गर्दा 'तिमलाई नि' उच्चारण गरेर ३० प्रतिशतदेखि ७० प्रतिशतसम्मले उच्चारणमा त्रुटि गरेको देखिन्छ ।

घ. सुर उच्चारणको अध्ययन गर्दा प्रश्न सुरलाई सामान्य सुरमा र सामान्य सुरलाई प्रश्न सुरमा बदली उच्चारण गरेको पाइन्छ । जस्तै:

मेला हेर्न जाने होइन जी तनी ? मेला हेर्न जाने होइन जीतनी ।

कुरा गरेकी थिइन । कुरा गरेकी थिइन् ?

गरेको पाइयो भने हुन्न कहाँ भन्छु र ! लाई हुन्न काँ भन्छुर आदि उच्चारण गरी ३० प्रतिशतदेखि ६० प्रतिशत त्रुटि गरेका छन् ।

ड. बलाघात हुने शब्दहरूमा बलाघात नगरी बलाघात नहुने शब्दहरूमा बलाघात गरी त्रुटि गरेका छन् । जसमा उदाहरणका लागि हुन्छ नि उच्चारणमा 'नि' मा बल प्रयोग गर्नु पर्नेमा नगरेको जस्ता उदाहरणहरू पाउन सकिन्छ । यसरी २६.५३ प्रतिशतदेखि ४८.९८ प्रतिशतसम्म त्रुटि गरेको देखिन्छ ।

५.४ स्वतन्त्र संवाद उच्चारणसम्बन्धी निष्कर्ष

यस संवादमा पदसङ्गति-सम्बन्धी निम्न लिखित त्रुटिहरू देखिन्छन्:-

क. लिङ्गगत त्रुटि :- लिङ्गगत उच्चारणमा 'आमाले पैसा दिन्छ', 'दिदीहरू आउँछ' आदि वाक्यहरूको उच्चारणमा स्त्रीलिङ्गी (इकारान्त) को प्रयोग गरेको पाइदैन । यसरी २० प्रतिशत देखि ४० प्रतिशतसम्म लिङ्गगत त्रुटि गरेको पाइन्छ ।

ख. वचनगत त्रुटि :- स्वतन्त्ररूपले वाक्यगठन गर्दा वचनगत प्रयोगमा अधिकांश त्रुटि गरेको पाइन्छ । जस्तै:- बा-आमाले पैसा दिन्छ, दिदीले खाना पकाउँछ, आदि वाक्यहरूमा कर्ताका साथमा वचनको पदयोग सही ढङ्गले गरेको पाइदैन । यसरी ३७.५० प्रतिशतदेखि ६२.५० प्रतिशतसम्म त्रुटि गरेको पाइन्छ ।

ग. पुरुषगत त्रुटि :- नेपाली वाक्य गठनमा जुन पुरुषको कर्ता छ, त्यही पुरुषको क्रियापद प्रयोग नगरी त्रुटि गरेको पाइन्छ ।

जस्तै:- म सिरूवा मनाउँछौं ।
हामीहरू सिरूवा मनाउँछ ।
म सिरूवा राम्रो मान्छौं ।

घ. आदरगत त्रुटि :- आदरगत प्रयोगमा समेत अधिकांश विद्यार्थीहरूले प्रशस्त त्रुटि गरेको पाइन्छ । जस्तै:- दिदीहरू सिरूवामा आउँछ ।

बाबाले सामान किनेर ल्याउँछ ।
आमाले बाबालाई ढोगिदिन्छ ।

यसरी आदरगत पक्षमा २० प्रतिशतदेखि ६० प्रतिशतसम्म त्रुटि गरेको पाइन्छ भने अन्य त्रुटिहरू क्रमशः निम्नानुसार छन् :-

नेपाली भाषाको वाक्यगठन गर्दा विशेष्य जुन वचनको छ त्यही वचनको विशेषण प्रयोग गर्नु पर्नेमा बहुवचन विशेष्यका साथमा एकवचन (ओकारान्त) विशेषणको प्रयोग गरेर त्रुटि गरेको पाइएको छ ।

जस्तै :- मिठो मिठो खाने कुरा खान्छौं । राम्रो राम्रो लुगाहरू लगाउँछौं आदि ।

बहुवचन भेदका साथ एकवचन (ओकारान्त/इकारान्त) भेदको प्रयोग गरेर अधिकांश त्रुटि गरेको समेत पाइन्छ ।

पदक्रम :- स्वतन्त्र संवादमा राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूले वाक्य गठन गर्दा पदक्रमलाई ध्यान दिएको पाइदैन । जस्तै: खान्छु म रोटी मिठो मानेर, लगाउँछु लुगा राम्रो राम्रो आदि ।

यसरी पदहरूको क्रम नमिलाई अगाडिको पद पछाडि पछाडिको पद अगाडि राखेर वाक्य गठन गर्नुको साथै विभक्ति प्रयोगहरूमा समेत ध्यान नदिएको पाइन्छ । पदक्रममा २० देखि ६० प्रतिशतसम्म त्रुटि गरेको पाइन्छ ।

५.५ सुभाब

प्राप्त निष्कर्षका आधारमा राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूको भाषा शिक्षण सिकाइमा सहयोग पुग्न सक्ने निम्न लिखित सुभाबहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

१. दोस्रो भाषाका रूपमा नेपालीभाषा प्रयोग गर्ने राजवंशीभाषी विद्यार्थीहरूका लागि वेग्लै किसिमको पाठ्यक्रमको व्यवस्था गरी विशेष ध्यान दिएर अधिकाधिक समय प्रयोग गरेर बढी अभ्यास गराएर वैज्ञानिक विधि र सामग्रीहरूको प्रयोग गरेर अनुकुल वातावरणमा शिक्षण गर्नु पर्दछ ।

२. पहिलो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा सिक्ने विद्यार्थीहरूसँग संगै बसेर सिक्नु पर्ने परिस्थितिमा शिक्षकले प्रयोग तथा उच्चारणमा विशेष जोड दिइ सिक्न सक्ने अनुकुल वातावरण सिर्जना गरिदिनु आवश्यक हुन्छ । उनीहरूलाई अपहेलित, बेवास्ता ग्लानि हुने स्थिति कदापि आउन दिनुहुदैन ।

३. नेपाली भाषालाई धेरै शिक्षक, शिक्षिका एवं विद्यार्थीहरूले उपेक्षित भावनाले हेर्ने गरेको पाइन्छ । जसरी लेखेपनि हुन्छ र जसरी बोले पनि हुन्छ भन्ने भावनालाई विकशित हुन दिनु हुदैन । यस्तो भावनाले नेपाली भाषाको उच्चारण क्षेत्रमा अवरोध हुँदा नेपाली भाषाको उन्नति र स्तरीयता कायम हुन सक्दैन ।

४. नेपाली भाषा शिक्षण गर्ने शिक्षकप्रतिको नकारात्मक तथा खुकुलो स्तरको धारणा हटाउनु पर्दछ । नेपाली त जस्तो पढाए पनि हुन्छ, विद्यार्थी आफैले पढेर पनि पास गरिहाल्छन् भनेर कमजोर खाले शिक्षकलाई नेपाली भाषा शिक्षण गर्न लगाउने परिपाटीको अन्त्य गरिनु पर्दछ ।

५. विकशित देशहरूको शिक्षा पद्धतिलाई हेर्ने हो भने प्रारम्भिक तहमा भाषाको शुद्ध प्रयोग क्षमता विकशित भैसकेको हुन्छ तर हाम्रो देशमा उच्चशिक्षामा पुग्दा पनि सामान्य त्रुटिहरू भएका देखिन्छन् । यसकारणले पनि प्रचलित पाठ्यक्रममा परिमार्जनको आवश्यकता देखिन्छ ।

६. नेपाली भाषा नेपालको राष्ट्रभाषा, सम्पर्कको भाषा, सञ्चार, शिक्षा र प्रशासनको भाषा भएकाले पनि यसलाई शुद्ध र स्तरीय रूपमा प्रयोग गर्न सक्षम बनाउन तालिम प्राप्त योग्य र दक्ष शिक्षकको आवश्यकता पर्दछ । नेपाली भाषी शिक्षकलाई भाषाशिक्षण गर्न लगाउने र दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिकेकालाई तालिम प्राप्त भएमा मात्र शिक्षण गर्न दिइनु पर्दछ ।

७. विद्यालयस्तरमा नेपाली बाहेक अन्य विषय शिक्षण गर्दा समेत उच्चारण तहमा भएका वा हुने अशुद्धिहरूलाई शिक्षकले जाने बुझेसम्म सधैं शुद्ध र सरल प्रयोगमा उत्प्रेरित गर्नु पर्दछ ।

८. नेपाली बोल्ने बानीको अभ्यासका लागि सम्बन्धित माथिल्लो निकायले समय-समयमा विद्यालय निरीक्षकहरू र श्रोत व्यक्तिहरूबाट प्रत्येक विद्यालयका प्रत्येक तहका कक्षामा सुपरिवेक्षण गराउनु नितान्त आवश्यक छ ।

९. विद्यार्थीहरूमा प्रतिस्पर्धाको स्थिति सृजना गरी शुद्ध प्रयोग गर्नेलाई पुरस्कृत र प्रोत्साहित गर्ने खालका कार्यक्रमहरू राखिनु पर्दछ ।
१०. शब्दोच्चारणका क्षेत्रमा विद्यार्थीहरू मध्येबाटै विभिन्न क्रियाकलापहरू गराउने र शिक्षकले सँगै बसेर मूल्याङ्कन गर्ने गराउने गर्नुपर्दछ र विद्यार्थीले त्रुटि गरेको स्थानमा तत्काल विद्यार्थीलाई जानकारी दिई शुद्ध उच्चारण गराउन अभिप्रेरित गर्नुपर्दछ ।
११. सिद्धान्त अनुसार व्यवहारमा नभएका देशका कुनाकाज्चा सम्मका विद्यालयहरूमा उचित साधनस्रोत कहिल्यै नपुग्ने गरेकाले साधन र स्रोत उपलब्ध गराइदिन सम्बन्धित पक्षले जोड दिनु पर्दछ ।
१२. सिद्धान्तमा सुनाइ, बोलाइ, पढाइ, लेखाइ भनेर पाठ्यक्रममा राखिए पनि व्यवहारमा त्यो गरेको पाइदैन । सबै विद्यालयहरूमा शिक्षाको आधार तह (कक्षा-१) देखिनै उच्चारण अभ्यास गराउँदै सिकाउनु पर्दछ । यस शिक्षणमा आवश्यकता अनुसार प्रदर्शन प्रयोग आदि विधिहरूको प्रयोग गरी उच्चारणसम्बन्धी समस्या हटाउन सकिन्छ ।
१३. यस अध्ययनमा अधिकांश त्रुटिहरू उच्चारण अभ्यास नभएका कारणले भएको देखिएकोले विद्यार्थीहरूलाई कक्षा कोठामा नै अभ्यास गर्ने यथेष्ट अवसरहरू प्रदान गरी त्यसको प्रभावको लेखाजोखा गर्न आवश्यक देखिन्छ ।
१४. दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली भाषा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूमा मातृभाषाको प्रभाव बढी पर्ने हुँदा कक्षामै प्रशस्त अभ्यासको अवसर प्रदान गर्ने नेपाली भाषी विद्यार्थी तथा गैह्र नेपाली विद्यार्थीहरूसँग समेत सम्भव भएसम्म सम्पर्क बढाइ अन्तर्क्रिया गराउन शैक्षिक भ्रमण, वादविवाद, प्रश्नोत्तर, कथा वाचन आदि गराउनुका साथै स्वतन्त्र रूपमा चाडपर्व रीतिरिवाज तथा खानपिन विषयमा संवाद गराउनु आवश्यक देखिन्छ ।
१५. देशका विभिन्न क्षेत्रमा योग्य शिक्षकहरूमात्र भएर पुग्दैन शैक्षिक सामाग्री, शिक्षण सिकाइ कार्यालय आदिको अनुगमन गर्नु गराउनुका साथै पाठ्यपुस्तकको कमी हुन नदिन समयमै पाठ्यपुस्तक उपलब्ध गराउन शिक्षण र सिकाइ प्रति उत्प्रेरणा जगाउन सक्रिय सहयोग पुऱ्याउनु पर्दछ ।
१६. 'जगवलियो नभई घर बलियो हुन सक्दैन' भने जस्तै शिक्षण, प्रशिक्षण विकासका लागि जग नै बलियो हुन पर्दछ । उच्च शिक्षामा सक्षम हुन र भाषाको सही प्रयोग कर्ता हुन तल्लो तह नै सीपको आधार मानिएको हुँदा माध्यमिक तहमा उच्चारण शिक्षणलाई प्रभावकारी बनाउनु पर्दछ । विद्यालय तहमा नै उच्चारणमा स्पष्ट पार्न सकियो भने उनीहरूबाट हुन सक्ने त्रुटि कम गराउन सकिन्छ ।
१७. माध्यमिक तहको माथिल्लो कक्षामा आएर पनि विद्यार्थीहरूले शब्दोच्चारणका अति सामान्य कुराहरूमा पनि त्रुटि गरेका छन् । त्यस्ता त्रुटि पक्षलाई राम्ररी पहिचान गरी तल्लो तहदेखि नै निराकरणका उपायहरूमा ध्यान दिएर शिक्षण गर्नु र त्रुटि हटाउन सचेत रहनु आवश्यक देखिन्छ ।

५.६. थप अध्ययन हुन सक्ने शीर्षकहरू

यस शोधपत्रको अध्ययनका क्रममा सीमित क्षेत्रमा बाँधिँएर अध्ययन गरिएकाले यसबाट मात्र समग्र अध्ययन हुन सकेको छैन । अतः भावी दिनहरूमा थप अध्ययनका लागि निम्न लिखित विषय क्षेत्रहरू प्रस्तुत गर्न सकिन्छ ।

क. राजवंशी भाषाका विभिन्न पक्षको विशिष्ट अध्ययन ।

- ख. राजवंशी र नेपाली भाषाको उच्चारणगत व्यतिरेकी अध्ययन ।
- ग. निम्न माध्यमिक तह उत्तीर्ण गरेका राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूको उच्चारण सम्बन्धी अध्ययन ।
- घ. भ्वापा जिल्लाका विभिन्न भाषिक समुदायका सापेक्षतामा राजवंशी भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वर्णविन्यासमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन ।
- ङ. माध्यमिक तहमा अध्ययन गर्ने राजवंशी भाषीहरूको वाक्यात्मक उच्चारणको विशेष अध्ययन ।
- च. सामाजिक भाषिकाको दृष्टिले राजवंशी भाषा र नेपाली भाषाको तुलनात्मक अध्ययन ।

५.७ सन्दर्भग्रन्थ – सूची

१. अधिकारी, हेमाङ्गराज २०५२ नेपाली भाषा शिक्षण (तृतीय संस्करण) कुञ्जल प्रकाशन, काठमाडौं ।
२. अधिकारी, हेमाङ्गराज २०५९ भाषा शिक्षण : केही परिप्रेक्ष्य तथा पद्धति (दोस्रो संस्करण) विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, भोटाहिटी, काठमाडौं ।
३. अधिकारी, हेमाङ्गराज २०५५ समसामयिक नेपाली व्याकरण (दोस्रो संस्करण) विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, भोटाहिटी, काठमाडौं ।
४. अधिकारी, हेमाङ्गराज २०५७ समसामयिक सरल नेपाली व्याकरण अभ्यास तथा प्रयोग, विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, भोटाहिटी, काठमाडौं ।
५. अवस्थी महादेव र भण्डारी, पारसमणि २०५१ सरल नेपाली व्याकरण र रचना श्रृङ्खला ५ (तेस्रो संस्करण), एकता प्रकाशन, काठमाडौं
६. कर्डर, एस.पिट १९८३ इन्ट्रोड्यूसिङ अफ्लाइड लिङ्ग्विस्टिक प्ेनगुइन बुक्स, लण्डन
७. कर्डर, एस. पिट १९८१ एरर एनालिसिस यान्ड इन्टरल्याङ्ग्वेजजेज, अक्सफोर्ड युनिभर्सिटी प्रेस ।
८. के.सि, गंगाबहादुर २०५५ सुर्खेत जिल्लाका कक्षा पाँच उत्तीर्ण मगरभाषी विद्यार्थीहरूमा पाइने त्रुटिहरूको अध्ययन, (शोधपत्र) नेपाली शिक्षा विभाग, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, त्रि.वि. किर्तिपुर ।
९. गिरी, गोमा २०५९ नेपाली र राजी भाषाको तुलनात्मक अध्ययन (शोधपत्र) नेपाली केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि. किर्तिपुर, काठमाडौं ।
१०. ढुङ्गेल र दाहाल २०५६ भाषा पाठ्यपुस्तक तथा शिक्षण पद्धति, एम.के. पब्लिसर्स, भोटाहिटी, काठमाडौं ।
११. ने.रा.प्र.प्र. २०४० नेपाली बृहत शब्दकोश (प्रथम संस्करण) नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान, कमलादी, काठमाडौं ।
१२. पोखरेल, माधवप्रसाद २०५४ नेपाली वाक्य व्याकरण, नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान कमलादी, काठमाडौं ।
१३. प्रधान (दाहाल), उमादेवी २०६० दोलखाका नेवारभाषी विद्यार्थीहरूले शब्द उच्चारणमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन।
१४. बन्धु चूडामणि २०५२ अनुसन्धान तथा प्रतिवेदन लेखन, रत्नपुस्तक भण्डार, काठमाडौं ।
१५. भट्टराई, डी.पी. २०५६ निम्न माध्यमिक नेपाली व्याकरण र अभिव्यक्ति (प्रथम संस्करण) विद्यार्थी पुस्तक भण्डार,

१६. मिश्र सुशीलादेवी
२०५५/०५६ भोटाहिटी, काठमाडौं ।
०५५/०५६ कक्षा पाँच उर्तीण थारूभाषी,
विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको
अध्ययन, शिक्षाशास्त्र सङ्काय त्रि.वि. किर्तिपुर,
काठमाडौं ।
१७. लम्साल, रामचन्द्र ( )
२०४१/४२) निम्न मा.वि. तह पूरा गरेका आवासीय र साधारण
विद्यालयमा अध्ययनरत (लेवोरेटरी मा.वि., किर्तिपुर
र पद्मोदय मा.वि. काठमाडौं) विद्यार्थीहरूको
नेपाली वाक्यगठनसम्बन्धी त्रुटि पक्षको तुलनात्मक
अध्ययन काठमाडौं ।
१८. शर्मा केदारप्रसाद
२०५१ नेपाली भाषा शिक्षण, शैक्षिक जनशक्ति विकास
केन्द्र (प्रथम-पाँच महिने प्राथमिक शिक्षक
सेवाकालीन पाठ्यक्रम) सानोठिमी, भक्तपुर ।
१९. शर्मा मोहनराज
२०५६ शब्दरचना र वर्णविन्यास, वाक्यतत्व, अभिव्यक्ति र
पाठहरू, नवीन प्रकाशन, काठमाडौं ।
२०. शर्मा मोहनराज र
बराल कृष्णहरि
२०५२ भाषा विज्ञान र नेपाली भाषा (तृतीय संस्करण)
नवीन प्रकाशन, काठमाडौं ।
२१. शर्मा, हिरामणि
२०४३ कुमाल भाषाको अध्ययन, इन्दिरा शर्मा पौड्याल,
चिनीपानी, फलेबास, पर्वत।
२२. शर्मा, हिरामणि
२०४० बोटे भाषाको अध्ययन, इन्दिरा शर्मा पौड्याल,
चिनीपानी, फलेबास, पर्वत ।
२३. शर्मा मोहनराज र
लुइटेल खगेन्द्रप्रसाद
२०५५ शोधविधि (दोस्रो संस्करण) साभा प्रकाशन ।
२४. सिग्दयाल सोमनाथ
२०५० मध्यचन्द्रिका (तेइसौं संस्करण) साभा प्रकाशन ।

परिशिष्ट:-

क. नियोजित संवाद:-

मनपर्ने चाडपर्वहरू:-

- लक्ष्मी राजवंशी:- हिजोदेखि विद्यालय बन्द भयो । गौरीगञ्जको बजारमा रमाइलो मेला चलेको रहेछ । रमाइलो मेला हेर्न जाने होइन जीतनी ?
- जीतनी राजवंशी:- जाने त होला । हिजो चैतुले पनि भनेको थियो, साथीहरू धेरै जना भएर रमाइलो मेला हेर्न जाने भनेको थियो ।
- लक्ष्मी राजवंशी:- लौ न त को को साथीहरू जाने हुन् ? आजै जाऔं त ! पीड खेलौला हाउजीको टिकट लिएर खेलौला र सर्कस समेत हेरी गुडमुडिया पनि खेलौं हुन्न ?
- जीतनी राजवंशी:- हुन्छ नि किन नहुनु ! तिमीले भनेपछि मैले हुन्न कहाँ भन्छु र !
- लक्ष्मी राजवंशी:- हाम्रा साथीहरू पानीलाल अगनु, रन्जिता, सुनिता आदिलाई पनि सँगै जाने भन है त ।
- जीतनी राजवंशी:- हुन्छ, हुन्छ । उनीहरूसँग मैले हिजो नै मेला हेर्ने विषयमा कुरा गरिसकेकी छुँ आज एकपटक भने पुग्छ ।
- लक्ष्मी राजवंशी:- मलाई त जीतनी, दशैं भन्यो कि कहिले आउला जस्तो हुन्छ, तिमीलाई नि ?
- जीतनी राजवंशी:- मलाई पनि दशैंमा रमाइलो नै लाग्छ । गाउँघरमा खसी, कुखुरा, बोका कटिने हुनाले थरिथरिका मासुका परिकारहरू खान पाइन्छ । आफन्तहरूसँग टीका लगाउन र पीड खेल्न अति नै मनपर्छ । तिमीलाई कस्तो लाग्छ नि ?
- लक्ष्मी राजवंशी:- मलाई पनि दशैं मनपर्छ साथै तिहार र सिरूवा पनि असाध्यै मनपर्छ एकादशी पर्व पनि मनपर्छ ।
- जीतनी राजवंशी:- मलाई सिरूवा मन त पर्छ तर कहिले काही मात्तिका केटाहरूले राम्रो पानी, हिलो नलगाई फोहोर पानी र फोहोर ठाउँको हिलो छ्यापीदिन्छन् । फोहोर हिलो र पानीले कपडा विग्रने भएकाले सिरूवा पर्वमा अलि डर पनि लाग्छ ।
- लक्ष्मी राजवंशी:- कपडा बचाउनका लागि त सिरूवाको एक दुई दिन पहिलेदेखि पुराना कपडा या छुट्टै कपडा तयार गरिराख्नु पर्दछ नि त ।
- जीतनी राजवंशी:- हो, त्यो कुरा मलाई पनि थाहा छ, तर पनि भुक्याएर केटाहरूले लुगा विग्रने गरेर पानी र हिलो छ्यापी दिन्छन् र पो त ।
- लक्ष्मी राजवंशी:- हेर जीतनी एकदमै होसियार भएर सिरूवा मनाउनु पर्छ । आफ्नो इच्छा विपरित कसैले पानी हिलो छ्यापन सक्दैनन भन्ने कुरा तिमीलाई थाहा छैन ।

ख. स्वतन्त्र संवाद:-

सिरूवा पर्व:-

(यसमा विद्यार्थीहरूले गरेको स्वतन्त्र संवादलाई प्रश्नोत्तरका रूपमा मोटामोटी समेटेर प्रस्तुत गरिएको छ ।)

प्रश्न:- तिम्रो गाउँघरमा सिरूवा कसरी मनाउँदछन् त ?

उत्तर:- सिरूवा त धुमधामसित मनाउँदछन् ।

प्रश्न:- के-के धुमधाम मनाउँदछन् त ?

उत्तर:- सिरूवा १, २ र ३ गते बैशाखमा पर्दछ । एक गते पानी, २ गते हिलो र ३ गते रङ खेलेर मनाउँदछन् ।

प्रश्न:- अरू के के गर्छन् त ?

उत्तर:- पो, लड्डु, घुम्नीमुरी खान्छन् ।

प्रश्न:- त्यति मात्रै ?

उत्तर:- विभिन्न ठाउँमा लाग्ने रमाइलो मेला पनि जान्छन् ।

ग. वर्णोच्चारणका लागि उपयोग गरिएका शब्दहरू:-

१. घरवार	२१. पछ्यौरी	४१. कन्डो	६१. कृपा
२. तबला	२२. पछि	४२. घोडो	६२. दात्र
३. बदनाम	२३. पछाडि	४३. ढाल	६३. दृष्टि
४. बराबरी	२४. क्षमा	४४. तन्नेरी	६४. मात्र
५. बलियो	२५. रूद्राक्ष	४५. तिमी	६५. सृष्टि
६. बालक	२६. लक्ष्य	४६. थाल	६६. ऋषि
७. बालुवा	२७. शिक्षक	४७. पाथी	६७. ऋणी
८. असम्भव	२८. शिक्षा	४८. विद्यार्थी	६८. यताउती
९. मानव	२९. लक्ष्मी	४९. दमाहा	६९. यमराज
१०. वकिल	३०. राक्षस	५०. बिदाइ	७०. यज्ञ
११. वरिपरि	३१. क्षेत्र	५१. विद्वान	७१. माननीय
१२. शिव	३२. क्षेत्री	५२. नदिनु	७२. अध्ययन
१३. शिवाकोटी	३३. क्षेत्रीय	५३. विधान	७३. उपाय
१४. हावा	३४. टमाटर	५४. घरिघरि	७४. एउटा
१५. छत	३५. छोटो छोटो	५५. चाकरी	७५. एकता
१६. छाता	३६. ठालु	५६. टपरी	७६. ऐन
१७. छेक्नु	३७. ठीक	५७. तिरिमिरी	७७. ऐना
१८. छेलो	३८. ढाड	५८. रित्तनु	७८. पाइएन
१९. छेपारो	३९. डुँडाल्लो	५९. रिकापी	७९. गएका
२०. ओछ्यान	४०. डाँडो	६०. रीतिथिति	८०. गरिएको

८१. भएको	११०. गणना	१३९. गर्दछौं	१६८. बाभ्नु
८२. अधिकार	१११. हुन्छ	१४०. हर्के	१६९. माभ्नु
८३. अध्यक्ष	११२. आवश्यकता	१४१. गच्यो	१७०. माघ
८४. अपराध	११३. गर	१४२. भच्यो	१७१. सिरूवा
८५. अपमान	११४. बस्दैन	१४३. भच्यो	१७२. साभा
८६. अब	११५. भन	१४४. च्याउ	१७३. काग
८७. अन्तिम	११६. कसलाई	१४५. च्याल	१७४. घोडा
८८. अछेरो	११७. उसलाई	१४६. आजभोलि	१७५. जाँतो
८९. छैन	११८. अंश	१४७. गुरूले	१७६. जहान
९०. आउ	११९. कंश	१४८. घरको	१७७. जहाज
९१. आहा !	१२०. संसार	१४९. घरतिर	१७८. नगद
९२. आयो	१२१. पढे	१५०. परीक्षामा	१७९. लोग्ने
९३. आधारमा	१२२. सारांश	१५१. स्कूलबाट	१८०. खुबै
९४. साहसिक	१२३. सिंचाई	१५२. खोलाबाट	१८१. किताव
९५. अप्सुकता	१२४. भैसी	१५३. खोलावारी	१८२. लाग्यो
९६. कष्ट	१२५. आँप	१५४. हामी नै	१८३. पुग्यो
९७. भाषा	१२६. खाऊ	१५५. साथीले नै	१८४. गणेश
९८. पुरूष	१२७. गहुँत	१५६. आज्ञा	१८५. नवलपुर
९९. विशेष	१२८. गलैचा	१५७. संज्ञा	१८६. नोट
१००. शीर्षक	१२९. जाऊँ	१५८. ज्ञावाली	१८७. नौलापुर
१०१. शब्द	१३०. जाऊ	१५९. ग्यास्टिक	१८८. विंडी
१०२. शुद्ध	१३१. दाँत	१६०. व्यङ्ग्य	१८९. प्रणाम
१०३. उन्छु	१३२. धुँवा	१६१. ग्याँचे	१९०. पढ्नु
१०४. पढ्दैन	१३३. परिदुम	१६२. नङ्ग्यानु	१९१. विजुली
१०५. श्रीमान्	१३४. राम्रो	१६३. ग्याँस	१९२. सिपाही
१०६. बुद्धिमान	१३५. तिब्रो	१६४. भल्याँस्स	१९३. सिंठी
१०७. धनवान	१३६. जिब्रो	१६५. ड्राइभर	१९४. छिंडी
१०८. चाहिन्छ	१३७. प्रहरी	१६६. बाख्रो	
१०९. पढ्छन	१३८. प्रतिशत	१६७. बाघ	

घ. सहभागी विद्यालयहरूः

१. श्री गौरीगञ्ज मा.वि., गौरीगञ्ज भापा
२. श्री खजुरगाछी मा.वि., खजुरगाछी भापा
३. श्री ज्ञानोदय आवासीय मा.वि., गौरीगञ्ज भापा
४. श्री ज्ञानकुञ्ज एकेडेमी गौरीगञ्ज, भापा
५. श्री देवकोटा मा.वि., खजुरगाछी, भापा
६. श्री प्रगति मा.वि. जुरोपानी, भापा
७. श्री नमूना मा.वि., जुरोपानी, भापा
८. श्री भद्रकाली मा.वि., कोहवरा भापा
९. श्री जनता मा.वि., कोरोबारी, भापा
१०. श्री जनता मा.वि., गौरादह भापा